

καὶ τῆς ἐκδόσεώς του καὶ πολλὰς ἄλλας ὁδηγίας ἀπὸ τὸν «ἔνδοξον ἱατρὸν»—τὸν ἐργαζόμενον πάντοτε τόσον τελεσφόρως καὶ ἀνεπιδείκτως.

Ο ΚΟΡΑΗΣ ΩΣ ΙΑΤΡΟΣ *

ΥΠΟ Α. ΚΟΥΖΗ

Λέγοντες ἱατρὸν δὲν νοοῦμεν βεβαίως τὸν ἐπαγγελματίαν ἱατρὸν, διότι οὗτος, ὡς ὁμολογεῖ καὶ ἐν τῇ βιογραφίᾳ του, οὐδέποτε διανοήθη ν' ἀσκήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο. Αὐτὴ ἄλλωστε ἡ ἀπλῇ νεανικὴ του κλίσις πρὸς τὴν ἐπιστήμην ταύτην, ἥτις ἀσφαλῶς ἐνετεινέτο καὶ ἐκ τῆς εὐλαβοῦς μνήμης, ἣν πᾶσα ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ διέτηρει πρὸς τινὰ ἱατροφιλόσοφον πρόγονον αὐτοῦ, τὸν Ἀντώνιον Κοραῖν, συγγραφεὰ πινδαρικῶν τινων ῥῶδων, ὃν ἀναφέρει καὶ ὁ Φαβρίκιος, φαίνεται δὲν εἶχε βαθεῖας ρίζας, διότι, ὡς γράφει ὁ ἴδιος πρὸ παντός:

«Ἦθελα νὰ κερδαίνω τὸν καιρὸν νὰ μὴ βλέπω Τούρκους, ἢ ἂν ἀναγκασθῶ τελευταῖον νὰ τοὺς ἰδῶ, νὰ ζῶ μεταξὺ των ὡς ἱατρός, ἐπειδὴ τὸ θηριῶδες ἔθνος τοῦτο εἰς μόνους τοὺς ἱατροὺς ἀναγκάζεται νὰ ὑποκρίνεται κάποιαν ἡμερότητα».

Ἄν νεώτερος ἠθέλῃσε νὰ ἐκμάθῃ τὴν Ἀραβικὴν, ἵνα σπουδάσῃ τὰ ἔργα τῶν Ἀράβων, τοῦτο, ὡς εἰκός, μᾶλλον εἰς τὸ φιλολογικὸν μέρος ἀφεώρα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀναγόρευσίν του εἰς διδάκτορα σιγματαίως μόνον ἐσκέφθη νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἱατρικῆς, προπονούμενος παρ' ἱατρῶ¹, ὡς καὶ κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1788, ὁπότε, ἕνα μῆνα πρὸ τῆς εἰς Παρισίους ἀποδημίας του, ἐσκέπτετο νὰ μεταβῇ εἰς Κέρκυραν καὶ Ζάκυνθον, μέρη δηλ. μὴ ὄντα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων, ἵνα ἐπαγγελθῇ τὸν ἱατρὸν². Ἀναμφιβόλως δ' ὁ Κοραῖς ἀποκτίσας ἀπ' ἀρχῆς λαμπρὸν ὄνομα καὶ ἐξαιρετικὰς ποιησάμενος σπουδὰς θὰ ἠδύνατο ἄριστα νὰ ἐπιτύχῃ ὡς πρακτικὸς ἱατρός· ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς ἀσθενῆς τὸ σῶμα, νευρασθενῆς καὶ ἐξαιρετικῶς

* Συνεδρία τῆς 30 Μαρτίου 1933.

Τὸ πρῶτον μέρος τῆς πραγματείας ὡς καὶ πλεῖστα μέρη τοῦ δημοσιευμένου κειμένου καὶ σημειώσεις παραλείπονται ὥστε προκειμένου νὰ δημοσιευθῶσιν ἐν τῷ εἰδικῷ τεύχει περὶ τῶν ἑορτῶν ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κοραῖ.

¹ Ἀπάνθ. Ἐπιστ. Β', σ. 80.

² Καὶ εἰς Σμύρνην φαίνεται ποτε ὅτι ἐσκέφθη νὰ μεταβῇ πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ἱατρικῆς, πευθόμενος καὶ εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ Πρωτοψάλτου, ὅστις ἐπεθύμει νὰ ἰδρῶσιν φαρμακεῖον: «Δὲν ἐκοιμήθην ὅλην τὴν νύκτα (23 Μαρτίου 1785). Δὲν εἰξέυρω τίς σὲ ἐφώτισε νὰ ἐπιθυμήσῃς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σπετζιάρη· δὲν μὲ φθάνουν τὰ βάσανά μου, ἀλλὰ ἔμελλε... ἐσυλλογίζομην εἰς τὴν κλίνην ποῦ θὰ ἀνοίξωμεν τὸ σπετζαρίον. Τέλος πάντων πρὸς τὸ ἐξημέρωμα ἔκρινα ὅτι δὲν εἶναι προσφεύστερος τόπος ἀπὸ τὸ Τζοράκ-καπί». Ἀπάνθ. Ἐπιστ. Β', σ. 76).

ἄτολμος¹, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφιλοκερδῆς καὶ ἀνώτερος χρημάτων, οὐδέποτε ἐσκέφθη τὸ τοιοῦτον. Ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀνίσχυρον τῆς τότε θεραπευτικῆς εἶχε μεταβάλλει τοῦτον εἰς ἄκρον πυρρωνιστήν, μὴ πιστεύοντά τι πέραν τῆς καθ' Ἱπποκράτην διαιτητικῆς:

«Δέκα σχεδὸν ἔτη εἶναι, ἔγραφε, ἀφ' οὗ βασανίζομαι ἀπὸ τὴν ἀρθρίτιδα καὶ δὲν ἐξώδευσα οὔτε δέκα σολδία εἰς ἱατρικὰ καὶ ὅμως βλέπεις, ὅτι ζῶ ἀκόμῃ. Χρεωστῶ τὴν μακροζωίαν μου ταύτην εἰς μόνην τὴν δίαitan. Τροφὴ μετρία καὶ εὐπεπτος, κίνησις ὅσον εἶναι δυνατόν, εἰς τὴν κλίνην ἀφ' οὗ νυκτώσῃ καὶ ἔξω τῆς κλίνης πρὶν ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος· κατοικία φωτεινὴ καὶ εὐάερος. Ταῦτα μεταχειρίζου καὶ λείπε ἀπὸ ἱατρικὰ ἄλλα».

Τοῦτ' αὐτὸ ἔγραφε καὶ ἀλλαχοῦ που φρονῶν, ὅτι ὡς ἡ ἀφθονία τῆς τροφῆς, οὕτω καὶ τὰ φάρμακα κακῶς ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ ὁργανισμοῦ.

Καίτοι δὲ κατὰ ταῦτα οὐδέποτε ὁ Κοραῆς συστηματικῶς ἐξήσκησε τὴν ἱατρικὴν, ἐν τούτοις ἐκ παραδόσεως γνωρίζω, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ σταδίου του ἐπεσκέπτετο ἀσθενεῖς, ἰδίᾳ δὲ τοὺς φίλους του καὶ τοὺς τυχὸν πτωχοὺς τῶν συμπατριωτῶν του δωρεάν. Ἀλλὰ καὶ κατόπιν οὐχὶ σπανίως ἠναγκάζετο ἐρωτώμενος νὰ παρέχῃ εἰς τούτους συμβουλὰς ἱατρικὰς ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ἐξ ὧν παραλαμβάνομεν γνώμας αὐτοῦ ἐπὶ γενικωτέρων ἱατρικῶν τινων ζητημάτων.

Οὕτω περὶ ὁδοντοφυΐας προῖμιον γράφει:

«Ἡ ὁδοντοφυΐα ἡ τόσον προῖμιον εἶναι σπάνιον πρᾶγμα, ἀλλ' ὅχι χωρὶς παράδειγμα. Κρέμεται ἀπὸ διαφόρους αἰτίας· πολλάκις ἀπὸ φυσικὴν ῥώμην τῆς ὅλης ἔξεως τοῦ σώματος, καμμίαν φορὰν καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ γάλακτος, τὸ ὁποῖον θηλάζει τὸ βρέφος. «Πάντα δὲ θᾶπτον φύουσιν, ὅσων αἱ τιτθαὶ θερμότερον ἔχουσι τὸ γάλα» λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Ζῴων ἱστ. Ζ', 10). Καλὸν καὶ εὐτυχὲς εἶναι ὅταν ἀρχῇ τὸν χειμῶνα ἡ ὁδοντοφυΐα, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἱπποκράτους (Περὶ ὁδοντοφ. β'): «Τὰ ἐν χειμῶνι ὁδοντοφνεῦντα, τῶν ἄλλων ὁμοίων ἐόντων βέλτιον ἀπαλλάσσει». Εἶναι καλὸν καὶ ἡ εὐκοιλία: «Ὅκόσοισιν ἐν ὁδοντοφυΐῃ ἡ κοιλία πλεῖον ὑπάγει, ἥσσον σπᾶται ἢ οἷσιν ὀλιγάκις». (Ἀπάνθ. Ἐπιστ. Β', 195).

Ἀλλαχοῦ δὲ (πρὸς Ρώταν, 7 Σεπτεμβρίου 1819) προκειμένου περὶ ὀφθαλμικοῦ τινος νοσήματος γράφει:

«Περὶ τῆς ὀφθαλμίας... δὲν ἐφρόντισα νὰ σοὶ γράψω, ἐπειδὴ ἔχεις αὐτοῦ δύο ἱατροὺς, τὸν Βογορίδην καὶ τὸν Γλαράκην, ἔπειτα ὅτι καὶ αἱ ὀφθαλμιαὶ ἱατρικὰ πολλὰ δὲν ἀπαιτοῦν. Δίαita, εὐκοιλία καὶ μακρὰν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς αἱ χεῖρες. Ταῦτα σχεδὸν ἀρκοῦν, παρεκτός ἂν ἦναι φλογώδεις, αἱ ὁποῖαι βοηθοῦνται μὲ τὴν φλεβοτομίαν».

Πρὸς Ρώταν ἐπίσης τῇ 14 Φεβρουαρίου 1828 ἔγραφε:

¹ Ὁ Κοραῆς γράφει που τὰ ἐξῆς: «Καὶ μὴν ἐρωτᾷς πόσον εἶμαι αἰσχυνηλὸς καὶ ἄτολμος εἰς τὰ τοιαῦτα. C'est une bêtise, si vous voulez, mais cela n'est pas moins vrai.

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν

φύσεως, ἦν ἔχει τις ἀεὶ»

καὶ μάλιστα εἰς τὸ γῆρας, τὸ ὁποῖον πρᾶννει καὶ τοὺς τολμηροὺς (Ἀπάνθ. Ἐπιστ. Α', 115).

Ἀλλαχοῦ τὴν ἀτολίαν θεωρεῖ: «σημεῖον ψυχῆς γενναίας» (Ἀντ. 135).

«Τί θέλεις καὶ τί ἄλλο δύναμαι νὰ τὸν (τὸν *Κοκκινάκη*) συμβουλευσω περὶ τῆς ἀρθρίτιδος τοῦ ὁ ἀρθριτικὸς ἐγώ; Μὲ τὴν δίαιταν δὲν τὴν ἔπαισα· τὴν ἐκουβάλησα ὅμως εἰς τὸ ταλαιπώρον μου σῶμα, καὶ τὴν ἐπέρασα μαζὶ μου τὰ 80 ἔτη, διὰ νὰ συνταφῶμεν ἐντάμια. Ἄν ἐπιθυμῇ τὴν ὀγκοηκονταετίαν, ὥς ἐλπίζῃ πλέον ἀπὸ τὴν δίαιταν, παρ' ὅλα τὰ ἄλλα ἱατρικά. Ἄς προσθέσῃ εἰς αὐτὴν καὶ τὴν ταχεῖαν μετάβασιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου πιθανόν, ὅτι θέλει μετριασθῇ καὶ ἡ ὁδὴν τῆς ἀρθρίτιδος».

Περαιτέρω πρὸς Ρώταν γράφει τῇ 14 Σεπτεμβρίου 1832 :

«Περὶ δὲ τῆς χολέρας λέγω τὰ ἑξῆς: Ἡ χολέρα κυτῶ ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν ἔσχατον λαόν, ἤγουν ἀνθρώπους δυστυχεῖς, κακὰ κατοικημένους, κακὰ τρεφομένους, κακὰ ἐνδυμένους, καὶ ἓνα λόγον πολεμουμένους ἀπ' ὅλα· καὶ τὸν κάμνουν δεκτικώτερον ἐπιδημικῶν ἀρρωστημάτων. Ἐκ τῶν ἐχόντων τὰ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα εἰς καλὴν ζωὴν πολλὰ ὀλίγοι ἐκτυπήθησαν, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς δυστυχεῖς ζῶντας... Ἐκ τούτων εἶναι διὰ δυστυχίαν μου ἀπαρηγόρητον ὁ... Θυρότος (ὁ μέγας φιλόλογος καὶ φίλος του)... Προσθέτω καὶ τοῦτο· ἡ χολέρα ἐσεβάσθη τὰ Λύκεια· ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ διάφορα ἐδῶ εὕρισκόμενα δὲν ἠκούσθη τοῦλάχιστον κανὲν ἀκόμη πολιορκούμενον ἀπὸ χολέραν».

Προκειμένον δὲ περὶ ἀποστολῆς εἰς Παρισίους τοῦ υἱοῦ τοῦ Ρώτα γράφει :

«Ἐγὼ τὸν ἔσταλλα, συλλογισζόμενος ὅτι ὁ τῆς χολέρας κίνδυνος δὲν εἶναι μεγάλητος τῶν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ταξειδιῶν».

Εἰς ἄλλην δ' ἐπιστολὴν (1 Δεκεμβρίου 1827) γράφει :

«Μ' ἐρωτᾷς περὶ λουτρῶν τὸν χειμῶνα, Ἄν τὰ ὑποφέρῃς καὶ τὸν χειμῶνα, λάμβανέ τα, μόνον νὰ προσέχῃς μετὰ τὸ λουτρὸν ἀπὸ τὸ κρύος. Ἐγὼ κάμνω διακοπὴν δύο μῆνας. Αὐριον λούομαι τὸ τελευταῖον, διὰ νὰ ἀρχίσω πάλιν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1828, ἂν φθάσω εἰς τὸ 1828. Μ' ἐρωτᾷς, θαλάσσια ἢ γλυκά. Προκρίνω τὰ θαλάσσια, ἂν ὅμως κρῖνῃ καὶ ὁ ἱατρός σου αὐτοῦ χωρὶς τοῦ ὁποίου τὴν βουλὴν μὴ κάμνῃς τίποτε. Περὶ τῶν τοιούτων αἱ ἀπὸ μακρὰν συμβουλαὶ δὲν εἶναι πάντως ἀσφαλεῖς».

Ἐν ἄλλῃ ἐπιστολῇ πρὸς Ἀλ. Βασιλείου (26 Ἰανουαρίου 1811) γράφει :

«Τὸ νομιζόμενον ἀρθριτικὸν εἰς σέ, ἴσως εἶναι πρόσκαιρον ρευματικόν. Τοῦλάχιστον ἡ φύσις καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ σώματός σου καὶ τὸ ἐνεργητικὸν τῆς ζωῆς σου δὲν δίδουσι τοιαύτην ὑποψίαν, παρεκτός, ἂν οἱ γονεῖς σου ἦσαν ὑποκείμενοι εἰς τὸ πάθος· ὅπως ἂν εἶναι πρόσεχε καὶ συμβουλευέου ἐγκαίρως κανένα ἱατρόν, διὰ νὰ τὸ κόψῃς εἰς αὐτὴν τὴν ρίζαν πρὶν νὰ βλαστήσῃ».

Εἰς τὸν Βλαστὸν τοῦναντίον, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ιδέας του, γράφει (2 Ἰουλίου 1825) ὅτι ὠρισμένως :

«Ἀφ' οὗ περάσῃ τις τὰ ἐξήκοντα, ἄλλο τι ἱατρικὸν δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴν δίαιταν».

Τῇ 13 Αὐγούστου 1818 γράφει πρὸς Παντ. Βλαστὸν εἰς Ἀμστελόδαμον, τὰ ἑξῆς :

«Δὲν μένει πιστεύω ἀμφιβολία, κατὰ τὴν ὁποίαν κάμνεις περιγραφὴν, ὅτι τὸ πάθος τοῦ ἀδελφοῦ σου εἶναι κήλη (hernie). Ἡ θεραπεία του ἦτο δυνατὴ, ὅταν εὕρισκετο ἔτι εἰς τρυφεράν ἡλικίαν· τώρα δὲν μένει ἄλλο, πλὴν καλὸς ἐπίδεσμος νὰ κρατῇ καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κήλην νὰ ἐκβαίνῃ ἔξω, καὶ ἀποφυγῇ ὅσον εἶναι δυνατόν σφοδρῶν πόνων. Ὅταν τὰ δύο αὐτὰ φυλαχθῶσι δὲν κινδυνεύει ὁ νέος τίποτε· ἐνδεχόμενον δὲ καὶ ἡ φύσις (ὅτι γίνεται καὶ τοῦτο), ἂν δὲν ἔξα-

λείψῃ τὸ πάθος νὰ τὸ κάμῃ σχεδὸν ἀνεπαίσθητον. Περί δὲ τοῦ ταξειδίου, ἂν ἦτο εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐσύμφερε διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπιδέσμου (bandage), διότι πρέπει νὰ εἶναι πολλὰ ἄρμόδιος εἰς τὸ πάσχον μέρος· καὶ ἡ ἄρμοδιότης καὶ ἐκλογὴ κρίνεται εὐκολώτερον παρόντος καὶ βλεπομένου τοῦ πάσχοντος, Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι, τὸ μὲν ταξειδίον ὡς κοπιῶδες ἐνδέχεται νὰ βλάψῃ περισσότερον παρὰ νὰ ὠφελήσῃ, ἡ δὲ ἐκλογὴ τοῦ ἐπιδέσμου γίνεται πλέον, ἐὰν ἀντὶ ἐνὸς στείλῃ πολλούς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἐκεῖ χειρουργὸς εἴμπορεῖ νὰ διαλέξῃ τὸν ἄρμοδιώτερον. Περί τούτου δύνασαι νὰ συμβουλευθῇς αὐτοῦ τὸν ἐπισημότερον χειρουργὸν νὰ σὲ χειραγωγήσῃ καὶ νὰ σοῦ δώσῃ τρεῖς ἢ τέσσαρας καλοὺς ἐπιδέσμους· καθὼς ἄλλα πολλὰ τοὺς τελειοποίησαν σήμερον κοὶ αὐτοὺς οἱ Εὐρωπαῖοι».

Καὶ ἐπιλέγει :

«Αἰσθάνεσαι (καὶ πλὴν τῶν ἡλιθίων, τίς δὲν τὸ αἰσθάνεται!) πόσον δεινὸν πρᾶγμα εἶναι ἡ ἀπαιδευσία. Ἡ ταλαιπώρος Ἑλλάς, οὔτε χειρουργοὺς ἀκόμη καλοὺς καὶ πολλούς, οὔτε ἐργαστήρια ἐπιδέσμων, οὔτε τίποτ' ἄλλο ὅσον εἶναι χρεία εἰς τὰς ἀσθενείας τοῦ ταλαιπώρου σώματος ἔχει. Ἄν σπᾶσωμεν ἀνάγκη εἶναι νὰ πάσχωμεν περισσότερα ἀπὸ τοὺς σπασμένους τῆς Εὐρώπης· ἂν τυφλωθῶμεν ἐξ ἀνάγκης μένομεν τυφλοὶ δι' ὅλον τὸν βίον, ὅταν ἐδῶ ἀναβλέπουσι καθ' ἡμέραν τυφλοί...»

Ἰδιαίτατα μεγίστην σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγιείας. Οὕτω εἰς ἀνεκδότον ἐπιστολὴν πρὸς Κρεατσούλην, εὐρισκομένην ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας γράφει :

«Δεινότατον εἶναι ἡ ἀποβολὴ τῆς ὑγιείας, ἐπειδὴ χωρὶς αὐτὴν γίνεται ὁ βίος ἀβίωτος. Στρέψε λοιπὸν ὅλην σου τὴν προσοχὴν εἰς τὴν φυλακὴν τῆς ὑγιείας μὲ τὸν περίπατον καὶ εἴ τι ἄλλο κρίνεις ἱκανὸν νά...»

Ἐν ἄλλῃ δὲ ὁμοίᾳ τῆς 4 Μαΐου 1828 γράφει :

«Υγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνητῷ.

Δεύτερον δέ, φυὰν καλὸν γενέσθαι.

Πλουτέειν δ' ἀδόλως τρίτον· κ' ἔπειτα

τέταρτον, μετὰ τῶν φίλων συνηβᾶν».

Συνιστᾷ λοιπὸν :

«Φροντίδα νὰ ἐπιμελῇσθε τὴν ὑγιάν, ὥς τὸ πρῶτον καὶ ἄριστον ὅλου τοῦ κόσμου»¹.

Τοιαῦται τινὲς αἱ γινώμαι τοῦ Κοραῆ σχετικῶς πρὸς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς ἱατρικῆς. Ἄλλ' ἀληθὲς οὗτος ἐπιστήμων, ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων ἰδανικῶν, καλλιεργῶν τὴν ἐπιστήμην χάριν αὐτῆς καὶ μόνης, οὐδέποτε πραγματικῶς ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἄσκησιν ταύτης, ὥς εἴρηται ἤδη, οὐδ' εἰς τὰ ἐξ αὐτῆς κέρδη, περὶ ἃ οὐδόλως ἐμερίμνα, ὥς δῆλον καὶ ἐκ τῆς ἀπορροφῆως τῆς προτάσεως, ἵνα καταλάβῃ

¹ Περίεργός πως εἶναι ἡ συμβουλή, ἣν δίδει ἐν ὁμοίᾳ ἀνεκδότῳ ἐπιστολῇ (7 Ὀκτωβρίου 1830) πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Κρεατσούλη: «εἰπὲ νὰ μὴ ἀκούῃ τοὺς ἰατροὺς». Οἱ ψυχροὶ τόποι βλάπτουν τοὺς διὰ βιωτικὰς χρείας ἀναγκαζομένους νὰ τρέχωσιν εἰς τοὺς δρόμους δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ ὄχι τοὺς ἔχοντας ἐπάγγελμα οἰκουρικὸν καὶ πῦρ ἄφθονον νὰ ζεσταίνωνται».

θέσιν καθηγητοῦ καὶ καταστῇ μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου¹. Ἐν μόνον ἰδεῶδες ὑπῆρχε δι' αὐτόν, ἡ πατρίς, καὶ μία ὑπῆρξεν ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ χαρὰ καὶ ἀπόλαυσις, πραγματικὴ ἀνάγκη τοῦ βίου του, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία, εἰς ἣν μετ' ἐξόχου ἀφοσιώσεως ἐπεδόθη καὶ παρὰ τὸν σκληρὸν ἀγῶνα, ὃν διαρκῶς διεξῆγε κατὰ τῶν δυσκολιῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ καθ' ὧν ἐθριάμβευσε διὰ τῆς ὀλοσχεροῦς παραιτήσεως ἀπὸ παντὸς μὴ ἀπολύτως ἀναγκαίου διὰ τὴν ζωὴν. Ἐθελγεν αὐτὸν ἡ ἀσκητικῶς ἡσυχος καὶ ἀδιατάρακτος ἐργασία ἐν τῷ γραφείῳ αὐτοῦ ἢ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις, ἀφ' ὧν μίαν μόνον ὥραν ἀπεμακρύνετο διὰ τὸ γεῦμά του ἢ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πολιτικῶν γεγονότων εἰς τὰς ἐφημερίδας. Ἰδίᾳ δ' οὐδέποτε ἐπαύσατο μελετῶν τοὺς ἀρχαίους Ἑλλήνας συγγραφεῖς καὶ ὁ Κοραῖς παραμένει τὸ διδακτικώτερον παράδειγμα τοῦ τί δύναται νὰ προσπορίσῃ ἡ θαυμαστὴ δύναμις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, διότι ὄντως εἰς τὴν μελέτην τούτου ὀφείλει ὁ Κοραῖς τὴν τεραστίαν ἔκτασιν τῶν γνώσεών του. Καὶ εἰς ἡλικίαν δ' ἀκόμῃ 84 ἐτῶν, μὴ κεκοπιακῶς, ἀλλ' ἐργαζόμενος ἐπὶ τοῦ γραφείου του ἐπλήρη ὑπὸ τοῦ θανάτου, καθ' ἣν στιγμήν ἐκυπτει, ἵνα ἀναλάβῃ βιβλίον τι καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ μὲν φήμη αὐτοῦ ὡς ἐνὸς τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν ἀπὸ τῆς Γαλλίας ἐπεξετείνετο καθ' ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ἡ δὲ δόξα αὐτοῦ ἐμεσουράνει ἐν Ἑλλάδι.

Ἐξετάζοντες νῦν εἰδικώτερον τὰ ἱατρικὰ ἔργα τοῦ Κοραῖ ὑπὸ τὴν ὀφθαλμὸν νὰ διαιρέσωμεν ταῦτα εἰς τέσσαρας τάξεις: α') τὴν τῶν διδακτορικῶν αὐτοῦ διατριβῶν, αἵτινες ἐγγράφησαν ἐν λατινικῇ γλώσσῃ, β') τὴν τῶν μεταφράσεων ἀπὸ τοῦ γερμανικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ καὶ γ') τὴν τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων τῶν ἔργων ἀρχαίων ἐλλήνων ἱατρῶν καὶ τέλος δ') τὴν περιλαμβάνουσαν τὴν ἐν ταῖς διαφόροις ἐπιστολαῖς αὐτοῦ περιχομένην ἱατρικὴν ὕλην.

Τῶν διδακτορικῶν αὐτοῦ θέσεων ἡ μὲν φέρει τὸν τίτλον: «*Pyretologiae synopsis, quam peritissimis rei Medicae, inclutaeque Universitatis Monspeliensis professoribus Regiis, N.N.D.D. Paul Joseph de Bartz, Cancellario et Judice, Fr. de Lamure, decano, Gasp. Joahn. René, prodecano, Antonio Gouan, Er. Broussonet, Fr. Vigrorio, Joahn. Sabatier, Joahn. Carol. de Grimaud et Henr. Ludov. Brun, decani coadjutori, Theseos vice impugnandam obtulit, mense Julio praesentis anni pro prima Apollinari laurea consequenda, Auctor Diamantes Coray, patria Smyrnensis, natione Graecus, artium liberalium magister, et in eadem Universitate Medicinae alumnus. Monspellii, apud Joahnem Martel, natu majorem, Regio, Occitaniae Comitiorum, Universitati. Typographum Consuetum. MDCCLXXXVI*». Διὰ τῆς ὑποδειγματικῶς εὐσυνειδήτου ταύτης ἐργασίας ἡθέλυσεν οὗτος νὰ ἐξετάσῃ ὑπὸ ἔποψιν γενικῆς καὶ εἰδικῆς παθολογίας τὸ ζήτημα τοῦ πυρετοῦ, τὸ τόσον ἐνδιαφέρον τὴν ἱατρικὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιο-

¹ Βλ. Ἀπάνθ. Ἐπιστ. Α', σ. 194.

τάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ὡς εἰκός, ὁ Κοραΐς δὲν ἔβη πέραν τῶν γνωστῶν, οὐδ' ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ μόνος τότε ὑποψήφιος διδάκτωρ· ἀλλ' ὅμως ἀναιρέξας εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὰ κείμενα, ἀντιβαλὼν τὰς γνώμας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἱατρῶν τε καὶ μὴ, οἷον τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ Γαληνοῦ, τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, τοῦ Ἰωάννου Ἀκτουαρίου, Πλάτωνος, Διογένους Λαερτίου κ.λ. πρὸς τὰ τότε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κρατοῦντα καὶ τὰς γνώμας τῶν σοφῶν ἱατρῶν τῆς 18^{ης} ἑκατονταετηρίδος, οἷον τοῦ Haller, van Swieten, Stahl, Boerhaave, Hoffmann, Selle, Stoll, Sydenham, Grant, Mead, Fernel κ.λ. συνέταξεν ἔργον ὄντως βαθείας κρίσεως, ὅπερ χαρακτηρίζει ἡ λίαν συστηματικὴ κατὰταξις τῆς ὕλης καὶ τὸ πλήρες καὶ σαφὲς τῆς ἐκθέσεως.

Παραθέτομεν ὧδε σχεδίασμα τοῦ ὅλου ἔργου.

A. PROLEGOMENA (§ 1-34).

B. SECTIO A. De febre in genere § 35-62.

C. SECTIO B.

a. Ordo I.—De febribus nervosis

* Genus I.—De febribus hypertonicis	{	Species I. Febris ephemera (§ 63-74)
		Synochos imputris (§ 75-84)
		Species II. Affectus locales (§ 85)

** Genus. 2.—De febribus atonicis (§ 86-90).

D. SECTIO C.

b. Ordo II.—De febribus putridis (§ 91-92).

* Genus I.—De febribus inflammatoriis

Species I. Inflammatoria universalis (§ 93-113).

Species II. Febris inflammatoria intenta, seu cum inflammatione locali juncta (§ 114-119).

§ Variæ complicationes febris inflammatoriae	{	a. catarrhus (§ 120-121)
		b. dysenteria (§ 122-124)
		c. exanthemata (§ 125-134)

** Genus 2.—De febribus biliosis.

Species I. Febris biliosa gastrica (§ 135-146)

Species II. Biliosa universalis (§ 147-165)

Species III. Febris biliosa intenta seu cum inflammatione locali juncta.

§ Variæ complicationes febris biliosae (§ 168-172)

*** Genus 3.—a. De febribus pituitosis (§ 173-174)

Species I. Febris pituitosa gastrica (§ 175-181)

Species II. Febris pituitosa universalis (§ 182-187)

Species III. Febris pituitosa intenta seu cum inflammatione locali juncta.

§ Variæ complicationes febris pituitosae (§ 189-192).

Πρὸς τῇ ἑλληνομαθείᾳ αὐτοῦ ὁ Κοραῖς δεικνύεται ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης διατριβῆς βαθὺς γνώστης οὐ μόνον τῆς γαλλικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς γερμανικῆς, τῆς ἀγγλικῆς, τῆς ὀλλανδικῆς, τῆς ἰταλικῆς, τῆς ἐβραϊκῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἐν ᾗ καλλιπέστατα καὶ γλαφυρώτατα ἐγράφη ἡ θέσις τοῦ αὐτοῦ. Τὴν λατινικὴν ἄλλωστε γλῶσσαν ἐθεώρει ἀπαραίτητον καὶ διὰ τὴν σπουδὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ «ἂν τις δὲν γνωρίζῃ» ἔγραφε «καὶ τὰς δύο, καμμίαν ἀπὸ τὰς δύο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταλάβῃ ἐντελῶς. Οὐδετέραν λοιπὸν εἰ μὴ ἑκατέραν».

Ἡ ἀξία τῆς πυρετολογίας αὐτοῦ βεβαίως μειοῦται σήμερον, ὅποτε ὡς ἐκ τῶν νεωτέρων προόδων τῆς ἱατρικῆς μετέλλαξαν ὅλως αἱ περὶ πυρετοῦ ἐν γένει καὶ ἐμπτύρετων νόσων ἰδέαι ἡμῶν. Αὕτη εἶναι δυστυχῶς ἡ τύχη τῶν πλείστων παλαιωτέρων τε καὶ νεωτέρων ἐργασιῶν ἐν ταῖς ἐπιστήμαις, ἐν αἷς ραγδαία ἡ ἐπελθοῦσα μεταβολή, ἰδίᾳ δ' ἐν τῇ ἱατρικῇ μετὰ τὰς ριζικὰς μεταρρυθμίσεις, ἃς ὑπέστη ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ τὰς καθ' ἡμέραν σημαντικωτάτας ἐπιγυρομένας προόδους.

Τὸ ἀνήσυχον τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ Κοραῖ καὶ τὴν μετριοφροσύνην αὐτοῦ δεικνύουσιν ἅμα μὲν ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου προσφωνήσις πρὸς τὸν εὐεργέτην καὶ φίλον του ἱερέα Κεῦνον, εἰς ὃν ἀφιεροῖ τὸ ἔργον, ἐν ᾗ ἀναγράφει ὅτι τοῦτο: «ἵσως δὲν ἐνέχει τὸ σοβαρὸν» (in quo fortassis momenti nihil est), ἅμα δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τετραστίχον ἀπὸ τῆς Σιχομανίας τοῦ *Piron*. Ὡς εἰκός, ἐν τῇ σημειωτῇ ἡμῶν μελέτῃ δὲν ἐπιτρέπεται εὐρύτερα ἀνάλυσις τοῦ ἔργου τούτου¹, ὡς οὐδὲ τῶν μετέπειτα μνημονευθησομένων.

Β' ἔργον τῆς τάξεως ταύτης τῶν διδακτορικῶν διατριβῶν τοῦ Κοραῖ εἶναι ὁ Ἱπποκρατικὸς ἱατρός: «*Medicus hippocraticus, sive de praecipuis officiis medici ex primo Hippocratis aphorismo deductis oratio ab auctore D. Coray, Smyrnensis, in inclyta Universitate Monspelliensi, habita, pro gradu doctoratus consequendo. Monspeli, apud Joan. Martel, natu majorem Regis, occitaniae Comitiorum, Universitatisque Typographum consuetum. MDCCLXXXVII*»².

Ἡ μικρὰ αὕτη, ἀλλ' ἀρίστη ἱατρικο-ἱστορικὴ διατριβὴ ἐκ 5 περίπου σελίδων 8^{ου} σχήματος ἀποτελουμένη, πραγματεύεται περὶ τῶν κυρίων καθηκόντων τοῦ ἱατροῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γνωστοῦ πρώτου ἀφορισμοῦ τοῦ Ἱπποκράτους «ὁ μὲν βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ...», φέρει δ' ὡς ρητὸν ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ λατινιστὶ τὸ τοῦ Ἱπποκράτους «εἰ γὰρ παρῇ φιλανθρωπίῃ, παρέστι καὶ φιλοτεχνίῃ». Ἰδιαιτάτα ἐν

¹ Περίληψιν βλ. παρὰ Θερεσιανῷ ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. Α', σ. 147 ἐπ.

² Ἐξεδόθη εἰς φύλλον μετὰ τῆς περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων τοῦ Ἱπποκράτους πρώτης ἐκδόσεως, ἀνετυπώθη δὲ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον ἐν *Lettres inédites de Coray* (Paris 1877), σ. 592-597. Μετάφρασις τούτου ὑπὸ Θεαγ. Λιβαδά ἐν Θερεσιανοῦ ἐνθ. ἀνωτ. τόμ. Γ', Παράρτ. Β', σ. κα'-κζ'.

ταύτη ὑποδεικνύεται ὅτι ὁ ἰατρὸς δέον νὰ ἔχη κυρίως ὑπ' ὄψει τὴν τελείωσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι καθήκον τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ διὰ διηγεκοῦς μελέτης νὰ αὐξάνη, οὐχὶ δὲ μόνον ἐπὶ χρηματισμῷ ἀλλὰ καὶ μετὰ προθυμίας καὶ φιλανθρωπίας νὰ ἐπισκέπτηται καὶ θεραπεύῃ τοὺς ἀσθενεῖς, εἴτε πλούσιοι ᾧσιν εἴτε πένητες¹.

Ἡ δευτέρα τάξις ἡ τῶν μεταφράσεων² περιλαμβάνει πέντε ἔργα, ὧν τρία μὲν μετέφρασεν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν, δύο δ' ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν. Ἐκ τῶν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν γαλλικὴν μεταφρασθέντων πρῶτον ἐξεδόθη ἡ Κλινικὴ Ἱατρικὴ τοῦ Selle εἰς 2 τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Médecine clinique ou Manuel de pratique traduit de l'allemand, du docteur C. G. Selle par Coray, docteur en médecine de l'Université de Montpellier 1787*». Ἡ μετάφρασις ἐγένετο κατὰ τὴν τετάρτην γερμανικὴν ἔκδοσιν, μετὰ ὀκταετίαν δὲ—τῷ III ἔτει τῆς δημοκρατίας, τοῦτέστι τῷ 1795—ἐγένετο νέα ἔκδοσις ταύτης κατὰ τὴν πέμπτην Γερμανικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον: *Médecine clinique ou manuel de pratique, traduit de l'allemand, du docteur C. G. Selle, professeur en médecine, médecin de la maison de Charité à Berlin, membre de l'Académie Royale des sciences de la même ville et de la Société Royale des médecins de Londres, par Coray, docteur en médecine de l'Université de Montpellier. Second édition Française, faite d'après la cinquième édition Allemande de 1789, corrigé et augmenté dans une infinité d'endroits, 2 vol. Montpellier, de l'imprimerie de Tournel père et fils, imprimeurs-libraires. L'an troisième de la République*.

Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ ἔργου ὁ Κοραῆς παρέθετο πρόλογον ἐκ 16 σελίδων καὶ ἰδίας σημειώσεις ἐν ἀναφορᾷ ἰδίᾳ πρὸς Ἱπποκρατικὰς τινὰς γνώμας, τὴν δὲ μετάφρασιν ἀνέθηκε τῇ Βασιλ. Ἐταιρείᾳ τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Μομπελλιέ, ἣτις ὠνόμασε τοῦτον ἐπίτιμον αὐτῆς ἑταῖρον. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ κλασσικοῦ τούτου συγγράμματος Selle, ὅστις ἐγνώρισε καὶ προσωπικῶς τὸν Κοραῆν κατὰ τινὰ μετάβασιν εἰς Παρισίους,

¹ Τοῦ ἔργου τούτου μετάφρασιν ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἐξήτει ὁ Προτοπαλάτης ἐπιμόνως παρὰ τοῦ Κοραῆ, δι' ὃ καὶ οὗτος τῷ ἔγραψε: «Δὲν εἶναι ξεμώραμα εἰς τὴν λογισμότητά σου τὸ νὰ ἀναγκάσῃς τὸν καλὸν δετόρον νὰ σὲ μεταφράσῃ τὸ πονημάτιον: «Περὶ καθηκόντων τοῦ ἱατροῦ»; Τί θέλει σὲ ὠφελήσῃ νὰ ζήσῃς! Ἄν ἦτο αἶν: «Περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ψάλτου», εἴχες δίκαιον».

² Τὴν ἀτολίμειαν τοῦ Κοραῆ δεικνύει ὅτι καὶ αὐτὰς τὰς μεταφράσεις ἔδιδε πρὸς ἀναθεώρησιν, ὡς π.χ. τὸ χειρόγραφον τῆς μεταφράσεως τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς τοῦ Black εἰς τὸν Ροχέμιον (Βλ. Θερεϊανοῦ, ἐνθ. ἀνωτ. Α' 235). Δι' αὐτὴν τὴν τόσῳ κλασσικὴν μετάφρασιν τοῦ «Περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων» ἔργου τοῦ Ἱπποκράτους ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐννοήσῃ εὐκόλως, ὅτι ὁ μεταφραστὴς εἶναι ξένος ἢ ὁμολογία αὕτη ἀρκεῖ πρὸς ἀποτροπὴν πικρῶν ἐπικρίσεων καὶ πρὸς ἐπικεισετέραν διάθεσιν τῶν ἀναγνωστῶν». (Βλ. ὁμως περαιτέρω τὴν ἐπὶ τούτου γνώμην τῆς βραβευσάσης τὸ ἔργον κριτικῆς ἐπιτροπείας τῆς Ἀκαδημίας).

ἐγενήθη ἐν *Stettin* καὶ ἐγένετο καθηγητὴς ἐν *Βερολίῳ*, Τὸ ἔργον αὐτοῦ τοῦτο εἶχε γερμανιστὶ τρεῖς ἔτι ἐκδόσεις.

Δεύτερον ἔργον μεταφρασθὲν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν γαλλικὴν ἦτο ἡ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως «Εἰσαγωγή εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱατρικῆς», ἣτις ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Introduction à l'étude de la nature et de la médecine, traduite de l'allemand d'après la seconde édition corrigé et augmenté de M. Selle, professeur en médecine, médecin de la Charité et membre de l'Académie royale des sciences de Berlin par Coray docteur en médecine de l'Université de Montpellier. Ouvrage nécessaire à tous les étudiants en médecine. A Montpellier, de l'imprimerie de Tournel, père et fils, imprimeurs-libraires. L'an troisième de la République (1795)*».

Τὸ ἔργον τοῦτο, ἀντιπροσωπεῖον τὴν σημερινὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἱατρικῆς, ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Κοραῖ καλεῖται «*grammaire de médecine*», περιέχει δὲ τὰς ἀναγκαίους γνώσεις τοῖς εἰσαγομένοις εἰς τὴν ἱατρικὴν καὶ τοῖς ἱατροῖς. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, ἣν προσέθηκεν ὁ Κοραῖς, περιλαμβάνονται καὶ διάφοροι σημειώσεις ἀπὸ ἀρχαίων συγγραφέων, ἰδίᾳ τοῦ Ἱπποκράτους, παρατίθενται δὲ συμβουλαὶ περὶ ἱατροῦ καὶ ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος, ἐν τέλει δὲ σημειοῦται ὅτι ὁ μὲν συγγραφεὺς *Selle* χάριν ἀναμορφώσεως τῆς σπουδῆς τῆς ἱατρικῆς συνέταξε τὸ ἔργον, ὁ δὲ μεταφραστὴς, ἀκριβῶς ἵνα συμβάλῃ εἰς τὴν ἀνακαίνισιν ταύτην, ἀπεφάσισε νὰ μεταφράσῃ τὸ σύγγραμμα ἐν τῇ λίαν διαδεδομένῃ γαλλικῇ γλώσσῃ.

Τὸ τρίτον ἔργον τὸ μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν φέρει τὸν τίτλον: «*Observations de médecine du Dr C. G. Selle, traduites par le docteur Coray. Paris, IV année (1796)*», εἶναι δ' ἀπόσπασμα τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Neue Beiträge zur Natur und Arzneiwissenschaft*» (*I. Theil. Berlin 1782. II. 1793 καὶ III. 1786*) συγγράμματος τοῦ αὐτοῦ Γερμανοῦ συγγραφέως. Καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὁ Κοραῖς διὰ τῶν προλεγομένων αὐτοῦ οὐ μόνον ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῶν δογματικῶν θεωριῶν καὶ συνηγορεῖ περὶ τῶν ἐκ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ διαφορῶν σημειώσεων, στηριζομένων ἐπὶ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐπεξηγεῖ πλεῖστα τοῦ συγγράμματος δυσνόητα μέρη.

Τὸ δ' καὶ ε' ἔργον μετέφρασεν ὁ Κοραῖς ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τούτων ἐξεδόθη ἀνωνύμως ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Συνέκδημος ἱατρικὸς*» (*Vade-mecum*), εἶναι δὲ ἀπλοῦν πρακτικὸν ἱατρικὸν ἐγκόλπιον. Τὸ δεύτερον εἶναι μικρὰ ἱστορία τῆς ἱατρικῆς τοῦ Ἀγγλοῦ ἱατροῦ *Black*, ἣτις ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Esquisse d'une histoire de la médecine et de chirurgie depuis leur commencement jusqu'à nos jours, ainsi que de leurs principaux auteurs, progrès, imperfections et erreurs. Traduite de l'Anglais de M. W. Black M. D. par Coray, docteur en médecine*

cine de l'Université de Montpellier. A Paris chez J. J. Fuchs libraire, rue des Mathurins, Hôtel Cluny N° 334. An VI de la République (1798 v.s.), οὗτινος ὁ τίτλος ἀγγλιστὶ εἶχεν: «An historical Sketsch of medicine and surgery from their origine to the present time and of the principal Autors, discoveries, improvements, imperfections and errors. London 1783».

Ἐν τῷ βραχεῖ προλόγῳ, ὃν παρέθετο ὁ Κοραῆς (σελ. IX-XV), ἐξηγεῖ τὴν μεγάλην διὰ τὸν ἱατρὸν ἀξίαν τῆς ἱστορίας τῆς ἱατρικῆς, ἣν καὶ παραδέχεται παρομοίαν πρὸς τὴν τῆς γενικῆς ἱστορίας διὰ τὸν πολιτικόν. Πᾶν ἐμπόδιον, λέγει, ὅπερ θὰ συναντήσῃ ὁ ἱατρὸς θέλει τῷ ὑπενθυμίξει, ὅτι μόνον μετὰ διωγμοὺς καὶ ἀντιδράσεις ἡδυνήθη νὰ ἐπιβληθῇ ἡ χρῆσις διαφόρων θεραπευτικῶν μέσων, ἐν οἷς ἡ κίνα καὶ ὁ δαμαλισμός. Ἰδιαίτατα δὲ ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας τῆς ἀγυρτείας ἐν τῇ ἱατρικῇ θέλει ἀπελευθερώσει τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τῆς φοβερᾶς μάστιγος τῶν ἀγυρτῶν, καθ' ὧν ὁ Κοραῆς πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀμείλικτον εἶχε κηρύξει πόλεμον.

«Ἄν ὁ ἀληθὴς ἱατρὸς ἀδυνατεῖ νὰ περιστείλῃ τὴν λύμην ταύτην τοῦ ἀμαθοῦς κοινού, ἣν τοῦτο ἰσχυρογνωμόνως ἐξακολουθεῖ νὰ τροφοδοτῇ διὰ χρημάτων, καὶ τοῦ ἡλιθίου θαυμασμοῦ του, θὰ ἔχῃ τοῦλάχιστον τὴν ἱκανοποίησιν νὰ ταπεινῇ αὐτοὺς διὰ τῆς διαγωγῆς του».

Ἐν τῇ μεταφράσει ὁ Κοραῆς παρενέριει καὶ πλείστας σημειώσεις διασαφηνιζούσας τὸ κείμενον καὶ προσθέτει τὰ ὀνόματα ἱατρικῶν τινῶν προσωποποιήσεων, ὡς παρέλειψεν ὁ συγγραφεύς, καίτοι, ὡς ἐπιλέγει, αὗται δὲν ἀνταποκρίνονται πλήρως πρὸς τὸν σκοπόν, ὃν προέθετο ὁ μεταφραστής, δι' ἔλλειψιν τῶν καταλλήλων βοηθημάτων, συνεπεία τῆς τότε διαμονῆς αὐτοῦ μακρὰν τῶν Παρισίων. Ἰδίᾳ εἰς τὸν Κοραῆν ὀφείλεται ἡ διασκευὴ καὶ ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐνεχομένου ἐν τῷ συγγράμματι χρονολογικοῦ πίνακος, ὅστις, ὡς γράφει πον, ἀπλήτησε τόσον χρόνον, ὅσον ἡ μετάφρασις τοῦ ἡμίσεος βιβλίου¹.

Αὐτόδηλον ὅμως ὅτι παλαιωθὲν καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἥκιστα ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς σημερινὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ γ' τάξις περιλαμβάνει τὰς κριτικὰς ἐκδόσεις συγγραμμάτων ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱατρῶν, εἰς ὧς ὁ Κοραῆς ἐδείχθη ὄντως πρωτοπόρος.

Μετὰ τὰς μακρὰς αὐτοῦ μελέτας, ὡς εἶρηται ἤδη, ἐπὶ τοῦ Ἱπποκράτους, ὁ Κοραῆς ἐξέδοτο τῷ 1800 τὸ «περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων» ἔργον τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς, ὅπερ κοινῇ πιστεύεται ὅτι ἀνήκει τῇ γραφίδι αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους. Εἶναι ἡ θαυμασία ἐκείνη ἐργασία, ἐν ᾗ ὁ Ἱπποκράτης ὑποστηρίζει ὅτι ὁ θάλων, ἵνα ὀρθῶς ἐμβασθύνη ἐν τῇ ἱατρικῇ, δεόν ὅπως λάβῃ ὑπ' ὄψει τὰς ὥρας τοῦ ἔτους, εἴτα δὲ τοὺς ἀνέμους τοὺς τε κοινούς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν καὶ τοὺς ἰδιάζοντας ἐν ἐκάστη χώρᾳ, τρίτον δὲ τὰς δυνάμεις τῶν ὑδάτων, διότι ὡς διαφέρουσι πινόμενα

¹ Ἐγραφε τότε: «Ce maudit carte chronologique, qui m'a tué!»

κατὰ βάρος, οὕτω ταῦτα εἶναι διάφορα καὶ κατὰ δύναμιν. Αἱ δ' ὁπότεν ὁ ἰατρὸς φθάσῃ εἰς πόλιν ἄγνωστον αὐτῷ, ἀνάγκη ὅπως καθορίσῃ τὴν θέσιν αὐτῆς, τὸ εἶδος τῶν ποσίων ὑδάτων, τὸ ἔδαφος καὶ τὴν διαίταν τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ τούτων δὲ θέλει γνωρίσει τὰ τε ἐπιχωριάζοντα νοσήματα καὶ τὰ κοινὰ καὶ εὐκόλως θέλει ἐπιτύχει τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Εἴτα δ' ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἐξετάζονται λεπτομερῶς ἕκαστος τῶν ζητημάτων τούτων καὶ ἡ φύσις τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς μορφῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ οἰκούντων. Διὰ τοῦ ἔργου τούτου ἐν γένει ὁ Ἱπποκράτης, παριστῶν οἷαν ροπὴν ἔχει τὸ κλίμα καὶ τὸ ἔδαφος τῆς χώρας ἐπὶ τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν τῶν ἀνθρώπων χαρακτῆρα, θέτει τὴν κρηπίδα τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ὕγιεινῆς¹.

Τὸ ἔργον τοῦ Κοραῖ ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἱπποκράτους περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων. *Traité d'Hippocrate des airs, des eaux et des lieux. Traduction nouvelle, avec le texte collationné sur deux manuscrits, des notes critiques, historiques et médicales, un discours préliminaire, un tableau comparatif des vents anciens et modernes, une carte géographique, et les index nécessaires par Coray, docteur en médecine et de la ci-devant Faculté de Montpellier, Vol. 2. A Paris, de l'imprimerie de Baudelot et Eberhart. L'an IX (1800).* Τὰ ὑπὸ τοῦ Κοραῖ γραφέντα ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ προλεγόμενα ἀποτελοῦνται ἐκ 3 μερῶν, ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὁ λόγος περὶ ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου (I-LIII), ἐν δὲ τῷ β' ἡ ἀνάλυσις τοῦ συγγράμματος (LIV-CXXX), ἐν δὲ τῷ γ' σημειώσεις τῶν κωδίκων καὶ τῶν προηγηθεισῶν ἐκδόσεων τοῦ ἔργου, ἐλληνικῶν τε καὶ λατινικῶν. Εἴτα ἄρχεται τὸ ἐλληνικὸν κείμενον μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως κατέναντι (σ. 2-119), διηρημένον εἰς 6 μέρη καὶ 127 παραγράφους. Ἔπονται αἱ διαφοροὶ γραφαὶ καὶ αἱ διορθώσεις τοῦ κειμένου, ἐπακολουθοῦσι δὲ 1) χάρις τῆς Σκυνθίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν ἐνδιαμέσων χωρῶν, χαραχθεὶς ὑπὸ J. D. Barbier καὶ 2) Πίναξ συγκριτικὸς τῶν ἀνέμων παρ' Ἑλλήσι καὶ νεωτέροις.

Ὁ β' τόμος περιέχει 1) σημειώσεις τοῦ Κοραῖ ἐπὶ τοῦ ἔργου (σ. 1-406), 2) συνοπτικὸν πῖνακα τοῦ ἔργου, 3) πῖνακα περιεχομένων γαλλιστὶ καὶ συλλογὴν τῶν κυριωτέρων λέξεων καὶ φράσεων ἐλληνιστί. Ἐπεται προσθήκη μικρὰ εἰς τὰ προλεγόμενα, ἐν ᾗ σημειοῖ ὅτι ἀγνοεῖ ἂν ὁ Grüner ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ἱπποκρατείων ἔργων συμπεριέλαβε καὶ τὸ περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων, ἵνα λάβῃ καὶ τοῦτο ὁ Κοραῖς ὑπ' ὅψει κατὰ τὴν ἑκδοσιν τοῦ ἔργου.

¹ Ὁρθῶς ὁ Κοραῖς, γράφει, ὅτι ὁ μέλλων νὰ συντάξῃ ἀκριβῆ ἱατρικὴν τοπογραφίαν τῆς Ἑλλάδος, οὗτος θέλει καταστῇ καὶ ἱκανός, ὅπως ἐκπονήσῃ τὸ ἄριστον ὑπόμνημα εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἱπποκράτους. Ἀνισχυῶς δέ, προσθέτει πουν, ὅτι αὐτὸς ἐγκαταλείπων τὴν πατρίδα αὐτοῦ οὐδεμίαν εἶχεν ἱατρικῆς ἔγνοιαν, ἵνα προβῇ εἰς διαπίστωσιν τῶν ἐν τῷ ἔργῳ διὰ τῆς ἐπὶ τόπου παρατηρήσεως.

Τὸ ἱατρικὸν τοῦτο σύγγραμμα εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὧσων ἐξέδοτο ὁ Κοραῆς. Πράγματι λαβὼν ὑπ' ὄφει πάσας τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γενομένας ἐκδόσεις καὶ ἀντιβαλὼν καὶ τοὺς ἐν τῇ Παρισινῇ βιβλιοθήκῃ ἀποκειμένους κώδικας, ὑπ' ἀριθ. 2146 καὶ 2555 ἐπέτυχε μετ' ἐξαιρετικῆς ἰδιοφυΐας οὐ μόνον πλείστας διορθώσεις τοῦ κειμένου¹ γὰ ἐπιφέρει, σημαντικωτάτας δὲ κριτικὰς παρατηρήσεις γὰ συντάξῃ, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου καὶ πλείστα ἔτι χωρία πολλῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ποιητῶν τε καὶ πεζογράφων, ἐπιτυχῶς καὶ μετὰ σπανίας σαφηνείας γ' ἀποκαταστήσῃ.

Ἡ ἐκδοσις ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων κριτικῶν ἐθεωρήθη ὡς ἀρίστη, εὐμενέσταται δ' ὑπῆρξαν αἱ κρίσεις τῶν *Thurot, Pinel*², *Rochette, Sinner, Daremberg, Littré, Grüner, Pöhlmann, Nöldcke, Dietz, Ermerins, Fickel, Kühn* καὶ ἄλ. Τέσσαρα ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ *Dr Högel Müller*³ μεταφράζει εἰς τὴν γερμανικὴν τὰ προλεγόμενα τοῦ ἔργου καὶ τινὰς τῶν σημειώσεων, τῷ 1808 ὁ καθηγητὴς *Don Francisco Bonafon* εἰς τὴν ἰσπανικὴν καὶ εἰς τὴν γερμανικὴν τῷ 1815 ὁ ἐν Βρεσλαυῖ *Dr Lindau*.

Παρὰ τούτους εὐφημότατα τῆς ἐκδόσεως μνημονεύουσι καὶ πάντες οἱ κατόπιν ἐκδότης τοῦ ἔργου, ἰδίως δὲ ὁ πολὺς *Littré* ὁ ἐκδὼς τῷ 1804 τὸ ἔργον μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως ἐν τῇ γνωστῇ πλήρῃ ἐκδόσει τῶν ἔργων τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς. Ἐν αὐτῷ ὁ σοφὸς Γάλλος γράφει τὰ ἐξῆς: «*Je cite en dernier lieu le travail le plus important qui ait paru sur ce traité, c'est celui de Coray*» (II, σ. 11), προκειμένου δὲ περὶ τῶν κριτικῶν σημειώσεων αὐτοῦ ὅτι εἶναι «*pleines d'enseignements utiles*», ἐπιπροσθέτει δὲ «*en sa triple qualité de Grec, de médecin et d'helléniste, Coray était plus propre qu'aucun autre de donner une édition de ce traité, et j'ai cru ne pouvoir trop puiser à une source d'érudition aussi abondante et aussi sûre*». Ὁ *Littré*, ὅστις ἀπομένει μέχρι σήμερον ὁ ἄριστος τῶν ἐκδοτῶν τοῦ Ἱπποκράτους, εἰς πλείστα ἀκολουθεῖ ὄντως τὸν Κοραῆν, εἰς ἄλλα ὁμως χωρία προτιμᾷ τὴν γραφὴν τῶν κωδίκων ἢ τῶν λατινικῶν μεταφράσεων, μὴ ἀποδεχόμενος ἰδίᾳ τὰς μετασκευὰς τοῦ κειμένου κατὰ τοὺς ἰωνικοὺς τύπους, ὡς ἀποκαλεῖ ἐν τούτοις εὐφυεῖς εἰκασίας. Οὕτω δὲν ἀποδέχεται τὴν ἐν τόμ. II, σ. 12 διόρθωσιν τοῦ ἐλώδεσι ὕδασι εἰς εὐώδεσι, οὐδὲ τὴν περαιτέρω ταξινόμησιν τοῦ κειμένου (II, 16) σημ. 4, καὶ II, 20· οὐδὲ τὴν διόρθωσιν ἐμπίνεσθαι ἀντὶ ἐγγίνεσθαι (σ. 22,

¹ Ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ κειμένου εἶχεν ὑπ' ὄφει τὴν ἐκδοσιν τοῦ *Foës*.

² Ὁ *Ph. Pinel* ἐν τῇ «*Nosographie philosophique*» αὐτοῦ γράφει: «*C'est l'ouvrage d'un médecin des plus profonds dans la connaissance de la langue grecque, le docteur Coray, dont la modestie égale le savoir*» (τόμ. I, σ. CVI, ἔκδ. 1818).

³ Ὑπὸ τὸν τίτλον: *Abhandlung des Hippocrates über ... nach der französischen Bearbeitung des Dr Coray, von Georg Ritter von Högel Müller. Wien, 1804.*

σημ. 20). Περαιτέρω όμως ἐν σ. 24, σημ. 21 ἀναφέρει ὡς εὐφυῆ εἰκασίαν τὴν ἀνάγνωσιν καλλύνει ἀντὶ κωλύει. Ἐν σ. 26, σημ. 14 ὁ *Littre* γράφει: «Ὁ Κοραῖς προσέθηκεν ὧν πρὸ τῆς λέξεως οὐδὲν καὶ ἡ ἔννοια, ἣν ἐδέχθη, μοὶ φαίνεται ἀληθής» «C'est celui qui j'ai suivi». Ἐν σ. 27, σημ. 3 γράφει: «Ὁ Κοραῖς προτείνει ὅπως ἀναγνωσθῇ ἀπὸ ἀντὶ ἐπὶ ἔχει ἴσως δίκαιον». Ἐν σ. 28, σημ. 13: «Ὁ Κοραῖς κρίνων οὕτω ἀπήλειψε ταῦτα. Ἠκολούθησα τὸ παράδειγμά του». Ἐν σ. 28 γράφει: «Ὁ Κοραῖς ἀπεδέχθη τὴν τοῦ χειρογράφου Gadaldinus γραφὴν, ἥτις ἦτο ἀπαραίτητος». Τοῦναντίον ἐν σ. 30, σημ. 4 γράφει ὅτι «ὁ Κοραῖς διώρθωσε τὴν φράσιν ταύτην θέτων τε μετὰ τὸ διορθέσθαι καὶ ἀναγκαίη πρὸ τοῦ εἶναι. Ἀντὶ τῆς εὐφυοῦς διορθώσεως, ἀλλ' ὑποθετικῆς, τοῦ Κοραῖ ἐπροτίμησα τὴν ἀρχαίαν γραφὴν». Ἀλλὰ περαιτέρω σ. 31 σημ. 8 γράφει: «Ὁ Κοραῖς ἀπεκατέστησε τὸ ἐφθαρμένον χωρίον θέτων ταῦτα μὲν πάντα». «J'ai adopté sa correction». Ἐν σ. 33, σημ. 14 προσθέτει: «ὁ Κοραῖς διορθοῖ τὸ αἰ εἰς οἱ λίαν ὀρθῶς». Ἐν σ. 34 σημ. 3 ὁ *Littre* γράφει δι᾿ ἐπὶ ἀντὶ δι᾿ ἐπὶ καὶ προσθέτει «J'adopte la correction de Coray». Χαρακτηριστικὸν περαιτέρω ἐν σ. 34, σημ. 10 προκειμένου περὶ τῆς διορθώσεως τοῦ γίνεται εἰς γίνεσθαι, ἣν ἐπήνεγκεν ὁ Κοραῖς, τὸ σημειούμενον ὑπὸ τοῦ *Littre*. «Je l'appuie de l'autorité du manuscrit latin 7027, qui a fieri». Ἐν περαιτέρω ἡ διόρθωσις ὑπὸ τοῦ Κοραῖ τοῦ ἢ χειμῶν ἐς εἰς χειμῶνες εἶναι κατὰ *Littre* «de toute certitude» (σ. 36, σημ. 7). Ἐν σ. 37, σημ. 12 γράφει ὅτι ὁ Κοραῖς διώρθωσε τὸ ποταμὸς ἢ ποταμοὺς τῶν κωδίκων εἰς ποταμοὶ καὶ ὁ *Littre* προσθέτει: «J'ai accepté cette correction d'autant plus volontiers, que je lis dans le manuscrit latin 7027: in quibus flumina immituntur». Ἐπίσης ἐν σ. 28 ὁ Κοραῖς ἀντὶ καὶ διορθοῖ κατὰ τὰ πνεύματα, τὴν δὲ διόρθωσιν θεωρεῖ ὀρθὴν συμφώνως πρὸς τὸν αὐτὸν κώδικα. Ἐν σ. 39, σημ. 16 ὁ Κοραῖς ἐκ τῆς φράσεως: «τὸ γὰρ οὐρον οὐρέουσιν οἱ λιθιῶντες, πρὸς τὸν γενόμενον ὀρόν, ὅτι τό...» ἀφαιρεῖ τὰς λέξεις «πρὸς τὸν γενόμενον ὀρόν», ὁ δὲ *Littre* σημειῶν ὀλόκληρον τὴν μακρὰν σημείωσιν τοῦ Κοραῖ ἐπάγεται:

«Coray a eu pleinement raison d'effacer ces mots intrus; l'ingénieuse argumentation par la quelle il est arrivé à cette decouverte est complètement confirmée par le manuscrit latin 7027» κ.λ. κ.λ.

Τὸ περὶ «ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων» ἔργον τοῦ Ἱπποκράτους ἐξέδοτο ἐκ νέου ὁ Κοραῖς τῷ 1816 μετὰ γαλλικῆς ἀπλῶς μεταφράσεως ἄνευ σημειώσεων, προσέθετο δὲ «τὸν Νόμον» ἐκ τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς καὶ τὸ ἔργον τοῦ Γαληνοῦ «ὅτι ἄριστος ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος», καὶ εἰσαγωγὴν ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ. Ὁ τίτλος τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἱπποκράτους τὸ περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων, δεύτερον ἐκδοθὲν μετὰ γαλλικῆς μετα-

φράσεως, ἥ προσετέθη ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ἱπποκράτους καὶ ὁ Νόμος μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως καὶ τὸ τοῦ Γαληνοῦ «ὅτι ἄριστος ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος» (φιλοτίμη δαπάνη τῶν ὁμογενῶν Χίων, ἐν Παρισίοις. Ἐκ τῆς τυπογραφίας I. M. Ἐβεράτου, 1816).

Τὸ βιβλίον περιέχει σημειώσεις πρὸς τὸν ἀναγνώστην ἐν νεοελληνικῇ γλώσσῃ καὶ προλεγόμενα, ἐν αἷς καὶ λαμπραὶ σημειώσεις ἱατρικοῖστορικαὶ περὶ Ἱπποκράτους, Ἀσκληπιάδου, Ἀσκληπιδίων καὶ Ἀσκληπιαδῶν, ἠθικῆς διδασκαλίας, ὁδηγία πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς σπουδαστὰς¹ κ.λ. (σ. α'-νς'), μεθ' ἧς ἔπεται εἰκὼν τοῦ Ἱπποκράτους μετὰ τοῦ ρητοῦ «ὠφελέειν ἢ μὴ βλάπτειν», εἴτα τὸ ἐλληνικὸν κείμενον μετὰ κατέναντι μεταφράσεως εἰς γαλλικὴν (σ. 1-119), ἔπειτα ὁ τοῦ Ἱπποκράτους «Νόμος» μετὰ γαλλικῆς ἐπίσης μεταφράσεως (σ. 121-127) καὶ τέλος τὸ τοῦ Γαληνοῦ: «ὅτι ἄριστος ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος»² (σ. 128-137) ἄνευ μεταφράσεως. Ἐπακολουθοῦσι σημειώσεις εἰς τὸν Ἱπποκρατικὸν Νόμον (σ. 138-141) καὶ εἰς τὸ τοῦ Γαληνοῦ ρηθὲν ἔργον (σ. 141-142). Τελικῶς δὲ παρατίθεται χωρίον ἐκ τῶν «Παραγγελιῶν» τοῦ Ἱπποκράτους, διορθωθὲν ὑπὸ Κοραῆ καὶ σημειώσεις εἰς τοῦτο (σ. 143-151).

Ἴδου πῶς διορθοῖ τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Κοραῆς:

ΦΟΕΣΙΟΥ

Παραινέσιος δ' ἂν καὶ τοῦτο ἐπιδεηθείη τῆς θεωρίας. Εἰ γὰρ ἄρξαιο παρὰ μισθαρίων (ξυμβάλλει γὰρ τι καὶ τῷ ξύμπαντι), τῷ μὲν ἀλλέοντι τοιαύτην διανόησιν ἐμποιήσεις, τὴν ὅτι οὐκ ἀπολιπὼν αὐτὸν πορεύσῃ, μὴ ξυνθήμενος, καὶ ὅτι ἀμελήσεις, καὶ οὐχ ὑποθήσεις τινα τῷ παρόντι. Ἐπιμελεῖσθαι δεῖ οὖν περιστάσιος μισθοῦ ἄχρηστον γὰρ ἡγούμεθα ἐνθύμισιν ὀχλεομένου τὴν τοιαύτην, πολὺν δὲ μᾶλλον ἐξ ὀξεί νοσήματι. Νόσον γὰρ ταχύτης, καιρὸν μὴ διδοῦσα εἰς ἀναστροφὴν, οὐκ ἐποτρύνει τὸν καλῶς ἡτρεφόντα ζητεῖν τὸ λυσιτελές, ἔχρεσθαι δὲ δόξης μᾶλλον. Κρέσσον οὖν σωζομένοιςιν ὀνειδίζειν, ἢ ὀλεθρῶς ἔχοντας προμύσσειν.

ΚΟΡΑΗ

Παραινέσιος δ' ἂν καὶ τοῦτο ἐπιδεηθείη τῆς θεωρίας, ξυμβάλλει γὰρ τι καὶ τῷ ξύμπαντι. Εἰ γὰρ ἄρξαιο παρὰ μισθαρίων, τῷ μὲν ἀλλέοντι τοιαύτην διανόησιν ἐμποιήσεις, τὴν ὅτι ἀπολιπὼν αὐτὸν πορεύσῃ, μὴ συνθήμενον, καὶ ὅτι ἀμελήσεις καὶ οὐχ ὑποθήσῃ τινα τῷ παρόντι. Ἐπιμελεῖσθαι δὲ οὐ περὶ στάσιος μισθοῦ ἄχρηστον γὰρ ἡγούμεθα ἐνθύμισιν ὀχλεομένῳ τὴν τοιαύτην, πολὺν δὲ μᾶλλον ἐν ὀξεί νοσήματι. Νόσον γὰρ ταχύτης, καιρὸν μὴ διδοῦσα εἰς ἀναστροφὴν, οὐκ ἐποτρύνει τὸν καλῶς ἡτρεφόντα ζητεῖν τὸ λυσιτελές, ἔχρεσθαι δὲ δόξης μᾶλλον. Κρέσσον ὦν σωζομένοιςιν ὀνειδίζειν, ἢ ὀλεθρῶς ἔχοντας προσηύσειν.

¹ Τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἐπαινεῖ λίαν ὁ Iwan Müller.

² «Ἀνάγκη νὰ μάθητε, ὅτι τὰ ὅποια διδάσκεσθε ὀλιγοχρόνια μαθήματα συμβάλλουσιν εἰς τοῦτο μόνον ἴσως, νὰ μὴ βλάπτητε τοὺς ἀρρώστους· ἀλλὰ πολλὰ ὀλίγα δύνασθε νὰ ὠφελητε, ἂν δὲν ἀφιερώσετε ὅλην σας τὴν ζωὴν εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν μελέτην τῶν ἀρρωστημάτων». Τελειῶναι δὲ γράφον: «Ὁχι, εὐγενῇ τῆς Ἑλλάδος μειράκια, κανεῖς ἀπὸ σᾶς δὲν θέλει καταιοχύνειν τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα, ἐξομοιούμενος μὲ τοὺς βαρβάρους τῶν βαρβάρων ἐθνῶν ἱατροῦς. Ὅλοι μὲ τοιαύτην ἀπόφασιν καὶ σκοπὸν τοιοῦτον θέλετε σπουδάσειν τὴν ἱατρικὴν, ὥστε νὰ γίνεσθε σωτῆρες, ὅχι λυμεῶνες τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν φιλάνθρωπον παραγγελίαν τοῦ ὁποίου τὴν εἰκόνα βλέπετε προγόνου σας Ἱπποκράτους: «ὠφελέειν ἢ μὴ βλάπτειν».

‘Ο *Littre* (IX, σ. 254) διατηρεῖ ἐπιδεθείη. Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὸ «ξυμβάλλει γάρ τι καὶ τῷ ξύμπαντι» προσθῆται:

«Est déplacé par Coray et mis après θεωρίας. Coray va même plus loin, et révoquant en doute la leçon παρὰ μισθαρίων, qui en effet est peu appuyé, il suppose» κ.τ.λ. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν διόρθωσιν τὴν ὅτι ἀπολιπὼν ἀντὶ οὐκ ἀπολιπὼν γράφει ὁ *Littre* «...J'avais redigé cette note, lorsque je pris connaissance des corrections de Coray, qui supprime aussi, et par les mêmes raisons, la négation. Cette coïncidence confirme, je crois, une émendation à laquelle deux esprits isolés ont été conduits par la discussion du sens». Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διόρθωσιν ὑποθήκη γράφει περαιτέρω: «Malgré cette autorité, l'actif me paraît au moins aussi convenable ici que le moyen», σχετικῶς δὲ πρὸς τὴν διόρθωσιν «ἐπιμελέεσθαι δὴ οὐ περὶ» προσθῆται: «L'addition de la négation est nécessité ici par la suppression faite plus haut de οὐκ». Περαιτέρω προκειμένου περὶ τῆς κατὰ Κοραὴν γραφῆς «ὀχλεομένῳ» ὁ *Littre* σημειοῖ: «Coray a trouvé par conjecture la vraie leçon, qui est fournie par le manuscrit H.». Τέλος δὲ τὴν διόρθωσιν προσνύσσειν ἀντὶ προμύττειν, ἣν παρεδέχθη καὶ ὁ *Schneider*, ὁ *Littre* δὲν ἀκολουθεῖ, στηριζόμενος ὁμως ἐπὶ ἰσχυρισμῶν ἥκιστα ἱκανοποιητικῶν.

Δύο ἔτι ἄριστοι κριτικαὶ ἐργασίαι εἶναι αἱ ἀνευρεθεῖσαι μετὰ θάνατον τοῦ Κοραῆ καὶ ἀφορῶσαι εἰς τὰ δύο ἔργα «Περὶ ἀρχαίας ἱητρικῆς» καὶ «Περὶ διαίτης ὀξέων» τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς. Αὗται ἐξεδόθησαν ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ Ἑθν. Πανεπιστημίου, εἰς ὃ προσεφέρθησαν διὰ τοῦ πρυτάνεως Γ. Καραμήτσα ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Κοραῆ. Ἡ ἔκδοσις ἐγένετο κατ' αὐτόγραφον εὐρισκόμενον παρὰ τῇ οἰκογενεῖα Κρεατσούλη, ἀγορασθὲν δὲ ὑπὸ Ἑμμ. Χαριλάου, μέλους τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπῆς Κοραῆ καὶ δωρηθὲν τῇ Ἐφορεῖα τῆς Σχολῆς Χίου. Ἡ ἔκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον:

«Ἀδαμαντίου Κοραῆ, τῶν μετὰ θάνατον εὐρεθέντων τόμ. Ε'. Ἱπποκράτους τὸ περὶ διαίτης ὀξέων καὶ ἀρχαίης ἱητρικῆς μετὰ σημειώσεων γαλλικῶν Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενον ὑπὸ Ν. Μ. Δαμαλᾶ, Ἀθ. 1887. Τύποις Α. Κωνσταντινίδου» (σ. 183).

Τοῦ κειμένου τοῦ Ἱπποκράτους κατὰ Κοραὴν μὴ ἀνευρεθέντος, ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ παρετέθη τὸ κείμενον κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Rheinhold*: εἶτα ὁμως τοῦ καθηγητοῦ Ν. Δαμαλᾶ ἀνευρόντος κατὰ τινα διατριβὴν αὐτοῦ ἐν Χίῳ τὸ αὐτόγραφον κείμενον τοῦ Κοραῆ, ἐξεδόθη μόνον τὸ κείμενον τοῦτο ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον:

«Συμπλήρωμα τοῦ Ε' τόμου τῶν μετὰ θάνατον εὐρεθέντων Κοραῆ. Ἱπποκράτους τὸ περὶ διαίτης ὀξέων καὶ ἀρχαίης ἱητρικῆς. Τὸ αὐτόγραφον κείμενον Κοραῆ καὶ πίναξ. Ἐπιμελεῖα Ν. Δαμαλᾶ. Ἐν Ἀθήναις, Τύπ. Α. Κωνσταντινίδου, 1889» (σ. 62).

Ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ κειμένου ὁ Κοραῆς ἔσχεν ὑπ' ὧν κυρίως τὸ κατὰ

Van der Linden κείμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ *Γαληνοῦ* καὶ *Φοεσίου*, τὸ τοῦ *Zwinger* δ' ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ ἀρχαίης ἡτρικῆς ἔργον. Αἱ κριτικαὶ σημειώσεις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸ περὶ διαίτης ὀξέων ἔργον περιλαμβάνονται ἐν 117 σελίσιν, αἱ δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀρχαίης ἡτρικῆς ἐν 64. Ὁ *Ilberg* ἐπαινεῖ ταύτας ὡς ὁρθοτάτας καὶ βεβαιωθείσας καὶ ἐκ νεωτέρας ἀντιβολῆς πρὸς μὴ ληφθέντα ὑπ' ὄψει ὑπὸ τοῦ *Κοραῖ* χειρόγραφα.

Τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας τοῦ *Κοραῖ*, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου, δεικνύει τὸ παρατιθέμενον χωρίον ἐκ τοῦ «περὶ κρίσεων» τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς κατὰ τὴν ἔκδοσιν *Van der Linden* καὶ *Föes* καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κριτικὴν προκειμένου περὶ διασαφηνίσεως τῆς λέξεως σπατίλη (βλ. συμπλήρ. σ. 16, στιχ. καὶ ἐφ.).

VAN DER LINDEN (Τόμ. I, σ. 446)

«Ὅσοι ὑπὸ διαρροῆς πολλὸν χρόνον λαμβάνονται σὺν βηχί, οὐκ ἀπαλλάσσονται, ἐὰν μὴ ὀδύνη ἰσχυραὶ ἐν τοῖς ποσὶν ἐμπέσωσιν· ἐπεὶ βούλεται διαστροφὴ γίνεσθαι φύσις, ἐπειδὴ μὴ διάρροια ἦ, ἢ κενὴν διαχώρησιν πρὸς τὰς λαβῆ. Ἐπιγίνονται γὰρ φῦσαι ἕξω ἰοῦσαι. Ἀῆλον τοίνυν οὐκ ἔχουσιν οὐδὲν ὑγρόν· ὥστε προσφέρειν δεήσει τὰ ἀσφαλῶς τῷ οὕτως ἔχοντι.»

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΚΟΡΑΗ (ἔν. ἀν. σ. 53-54)

«Ὅσοι ὑπὸ διαρροῆς πολλὸν χρόνον λαμβάνονται σὺν βηχί, οὐκ ἀπαλλάσσονται, ἐὰν μὴ ὀδύνη ἰσχυραὶ ἐν τοῖς ποσὶν ἐμπέσωσιν· ἐπεὶ βούλεται διαστροφὴ γίνεσθαι φύσις, ἐπειδὴ μὴ διάρροια ἦ, ἢ κενὴ διαχώρησις σὺν περιτάσει, λάβη· ἐπιγίνονται γὰρ φῦσαι ἕξω τείνουσαι. Ἀῆλον τοίνυν ὅτι οὐκ ἔχουσιν οὐδὲν ὑγρόν· ὥστε προσφέρειν εἴση εἰ δεήσει του, ἀσφαλῶς τῷ οὕτως ἔχοντι.»

Ὁ *Κοραῖ* διὰ τῆς τολμηρᾶς αὐτοῦ διορθώσεως, στηριζομένης ἐπὶ ἄλλων χωρίων τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς ἐπέτυχε μεγάλως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, ὡς δῆλον καὶ ἐκ τῆς μεταφράσεως τούτου εἰς τὴν Γαλλικὴν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ *Littré*.

ΚΟΡΑΗΣ (σ. 54)

*Ceux qui ont eu pendant longtemps la diarrhée, accompagnée de toux, ne s'en délivrent qu'après avoir senti des douleurs très-fortes aux pieds; autrement leur vue s'em-

FÖES (σ. 55)

«Ὅσοι ὑπὸ διαρροῆς πολλὸν χρόνον λαμβάνονται σὺν βηχί, οὐκ ἀπαλλάσσονται, ἐὰν μὴ ὀδύνη ἰσχυραὶ ἐν τοῖς ποσὶν ἐμπέσωσιν· εἰ βούλεται διαστροφὴ γίνεσθαι φύσις, ἐπειδὴ μὴ διαρροιαίη ἢ κενὴν διαχώρησιν πρὸς πᾶσαν λάβη· ἐπιγίνονται γὰρ φῦσαι ἕξωθεν οὔσαι. Ἀῆλον τοίνυν οὐκ ἔχουσιν οὐδὲν ὑγρόν· ὥστε προσφέρειν εἰδήσει τὰ ἀσφαλῶς τῷ οὕτως ἔχοντι.»

ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ LITTRÉ (IX, 293,55)

«Ὅσοι ὑπὸ διαρροῆς πολλὸν χρόνον λαμβάνονται σὺν βηχί, οὐκ ἀπαλλάσσονται, ἐὰν μὴ ὀδύνη ἰσχυραὶ ἐν τοῖς ποσὶν ἐμπέσωσιν· ἢ βούλεται διαστροφὴ γίνεσθαι φύσις, ἐπειδὴ μὴ διάρροια ἦ, ἢ κενὴ διαχώρησις πρὸς πᾶσαν λάβη· ἐπιγίνονται γὰρ φῦσαι ἕσωθεν οὔσαι. Ἀῆλον τοίνυν οὐκ ἔχουσιν ὑγρόν, ὥστε προσφέρειν, εἰ δεῖ, εἴτα ἀσφαλῶς τῷ οὕτως ἔχοντι.»

LITTRÉ (IX 293)

*Ceux qui ont de la diarrhée pendant longtemps avec de la toux, n'en sont pas délivrés, à moins que les douleurs violentes ne tombent dans les pieds; ou bien une perversion

brouille ordinairement, si la diarrhée vient à cesser, à moins qu'il ne lui succède de vains efforts pour aller à la selle, accompagné de tension. En effet, dans ce cas on est tourmenté par des vents qui cherchent à se faire un passage au dehors. Cela prouve que toute humidité en est épuisée et t'avertit en même temps, que tu peux sans danger offrir des alimens au malade, s'il a besoin».

de nature tend à survenir si la diarrhée ne va pas, ou qu'il y ait tout le jour évacuation à vide, car les vents étant au dedans arrivent; manifestement donc le patient n'a plus d'humide, de sorte qu'on peut lui administrer, si cela est nécessaire».

Ἐν γένει δ' αἱ σημειώσεις τοῦ Κοραῆ ἢ περὶ τοιαύτην τινὰ διόρθωσιν τῶν χωρίων ἀσχολοῦνται, ἢ περὶ τὴν ἐξήγησιν γλωσσῶν ἢ τέλος παρὰθεσιν ἱστορικῶν ἐπεξηγήσεων. Οὕτω π.χ. ἐν τῇ λέξει χειροτέχνης (περὶ ἀρχ. ἱητρ. σ. 120 συμπλ.) γράφει: χειροτέχνη συνώνυμον τοῦ χειρῶνακτες, περὶ ὧν ἤδη ἐγένετο λόγος (σ. 16). Δέον τὴν ἀρχὴν τῆς λέξεως ν' ἀναζητήσωμεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἱατρικῆς, ἥτις ἀσφαλῶς ἦρξατο διὰ τῆς χειρουργίας. Οἱ ἀσκοῦντες ἄρα ταύτην ἦσαν ἀληθεῖς χειροτέχνη, χειρῶνακτες καὶ χειρουργοί. Ὁ Σοφοκλῆς ἀποκαλεῖ «χειροτέχνην ἱστορίας» [Σοφ. Τρ. 1002]. Ἀλλαχοῦ δὲ (Αὐτ. σ. 120) γράφει τὰ ἐξῆς προκειμένου περὶ τῆς γραφῆς καινῆς ἀντὶ κενῆς. «Ἡ διόρθωσις αὕτη στηρίζεται καὶ ἐπὶ τῆς κατωτέρω φράσεως: Ἐπὶ δὲ τὸν καινὸν τρόπον. Εἶναι ἐκπληκτικόν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐκδοτῶν ἢ τῶν μεταφραστῶν παρετήρησε τὴν σφαλερὰν ταύτην γραφήν. Ὁ Ἱπποκράτης ψέγει τὰς καινοτομίας, ἃς οἱ σύγχρονοι αὐτῷ ἱατροὶ ἠθέλησαν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν ἱατρικὴν, τοῦθ' ὅπερ δέκνυνται καὶ ἐκ τῆς κατωτέρω φράσεως «Ἱατρικῇ δὲ πάντα πάλοι ὑπάρχει...»

Τελευταῖον¹ ἔργον, ἀφορῶν τὴν ἱατρικὴν εἶναι τὸ Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ, «Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς», ὅπερ ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον:

«Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ, Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς, οἷς προστίθενται σημειώσεις καὶ τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως προλεγόμενα, φιλοτίμῳ δαπάνῃ τῶν ὁμογενῶν Χίων, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Παρισίοις. Ἐκ τῆς τυπογραφίας I. M. Ἐβεράρτου, 1814».

Τοῦ κειμένου προηγούμενα προλεγόμενα ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ (σ. α'-μ'), ἔπεται τὸ κείμενον τοῦ Ξενοκράτους (σ. 1-21) καὶ τοῦ Γαληνοῦ (σ. 23-45), ἀκολουθοῦσι δὲ αἱ

¹ Τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εὐρίσκομεν ἔτι ἀναγραφόμενον ἐν τῇ ἀνατυπώσει τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τῶν ἔργων τοῦ Ἱπποκράτους τῆς γενομένης ὑπὸ J. B. Gardeil ὑπὸ τὸν τίτλον: «Oeuvres d'Hippocrate, traduction latine d'Anuce Fôes (édition de Pierer), traduction française de J. B. Gardeil, professeur de Médecine à l'Université de Toulouse et de Coray, médecin Grec. Paris 1838. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Dr J. Pierer περιλαμβάνεται ἐν τοῖς τριῶν ἐκδοθεῖσι τόμοις τῆς Bibliotheca iatrica, ἥτις ἐνεῖχεν οὐ μόνον ὅλον τὸ κείμενον τοῦ Ἱπποκράτους, ἀλλὰ καὶ πολλοὺ λόγον ἄξιον προλεγόμενα καὶ ἐπεξηγηματικὸν πῖνακα. Ἡ πρώτη ἐκδοσις ὑπὸ τοῦ Gardeil (* 1726, † 1808) ἐγένετο ὑπὸ Tournon τῷ 1801 ἐν Τουλούζῃ εἰς 4 τόμους.

κριτικά σημειώσεις, αΐτινες καταλαμβάνουσι 173 σελίδας (σ. 45-220), πίναξ ἑλληνικῶν λέξεων (σ. 221-239) καὶ τῶν τῆς κοινῆς γλώσσης (σ. 239-245).

Εἰς ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου τοῦ Ξενοκράτους καὶ τὰς κριτικὰς διορθώσεις ἤχθη ὁ Κοραῖς ἐκ τοῦ ἐξῆς γεγονότος. Ὁ ἐν Νεαπόλει καθηγητὴς *Gajetano de Ancora* θέλων νὰ ἐκδώσῃ τὸ περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων τροφῆς ἔργον καὶ μαθὼν παρὰ τοῦ *Rochette*, ὅτι εὑρηντο παρ' αὐτῷ κριτικαὶ τινες σημειώσεις τοῦ Κοραῖ, ἐζήτησε ταύτας, ὁ δὲ *Ροχέτιος*, καθ' ὃν χρόνον ὁ Κοραῖς ἦτο ἀσθενής, μετέγραψε ταύτας, ὡς εἶχον, ἄνευ τινος ἀναθεωρήσεως, καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἱταλὸν ἐκδότην, ὅστις δυστυχῶς ἐξέδοτο ταύτας μετὰ πολλῶν τυπογραφικῶν παροραμάτων. Ὁ Κοραῖς εἶτα παρατηρήσας ὅτι παρὰ ταῦτα ἐκρίθησαν αἱ σημειώσεις ἐκεῖναι ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων «μὲ συγκατάβασιν», ὡς σημειοῖ εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τούτου, ἐξηκολούθησε διορθῶν τὸ κείμενον, μέχρις οὗ ἐπεξεργάσθη τὸ ὅλον ἔργον, ὅπερ ὅμως πολλῷ βραδύτερον ἐδημοσίευσεν, ἀφ' οὗ ἐπέισθη ὅτι μάτην ἀνέμενε τὴν ὑπὸ τοῦ *Schneider* ἀπὸ τοῦ 1789 ἀγγελθεῖσαν νέαν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου τούτου.

Ἐν τοῖς προλεγομένοις ὁ Κοραῖς οὐ μόνον πραγματεύεται περὶ τοῦ συγγραφῆως Ξενοκράτους, καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁ ἄριστος τῶν ἱστορικῶν τῆς ἱατρικῆς παραθέτει ἐμβριθεστάτην ἱστορικὴν μελέτην περὶ πάντων τῶν παρομοίων ἔργων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀπὸ τοῦ Ἱπποκράτους μέχρι Συμεῶν Σηθηῆ, τοῦ ὀνόματος οὗτινος τὴν ὀρθὴν γραφὴν πρῶτος ὑπέδειξεν. Ἰδίᾳ ὅμως αἱ ὀξυδερκέσταται κριτικαὶ σημειώσεις αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκρίθησαν ἀπ' ἀρχῆς εὐμενέστατα ὑπὸ σοφῶν κριτικῶν, ἀλλ' ἐξακολουθοῦσι νὰ θεωρῶνται μέχρι σήμερον, ὡς αἱ ἄριστα πασῶν τῶν γενομένων ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ. Δι' ὃ καὶ ἐντύπωσιν ὀδυνηρὰν ἐνεποίησεν ὅτι ὁ *G. Helmreich* ἐκδίδων ἐν τῷ *Corp. med. graecorum* (βλ. τόμ. V. 4. 2) τὸ «περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων» τοῦ Γαληνοῦ τὸ ἐνέχον καὶ τὰ μέρη, ἅτινα ἐδιόρθωσε καὶ ὑπεμνημάτισεν ὁ Κοραῖς, οὐδαμῶς ἐμνήσθη τῆς ἐργασίας τοῦ Κοραῖ, διὸ καὶ δικαίως ἔφρεξεν αὐτὸν ὁ καθηγητὴς *E. Πεζόπουλος* (βλ. *Byz.-neugr. Jahrbücher*, 6, σ. 225 καὶ ἐφ.).

Πλὴν τῆς διορθώσεως πλείστων χωρίων τοῦ ἔργου τούτου ὁ Κοραῖς παρεμπιπτόντως ἡρμήνευσε καὶ πλείστα ἄλλα χωρία 23 ἄλλων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὧν τὰ ὀνόματα παρέθετο ἐν πίνακι ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου¹.

Διὰ τοῦ συγγραμματος τούτου συμπληροῦται τὸ κυρίως κριτικὸν ἔργον τοῦ Κοραῖ.

¹ Οὕτω καὶ ἡ μελέτη τῶν ἔργων τοῦ Ἱπποκράτους παρέχει τῷ Κοραῖ τὴν ἐρμηνείαν χωρίων ἄλλων συγγραφέων. Τὸ γνωστὸν ρητὸν τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς «ἀσκέειν περὶ τὰ νοσήματα δύο ὠφελέειν εἰ μὴ βλάπτειν» ὀρθότατα σχετίζει πρὸς τὸ τοῦ Θουκυδίδου (VI, 14): «Τῆς δὲ πόλεως βουλευσαμένης ἱατρὸς ἂν γενέσθαι καὶ τὸ καλῶς ἄρξαι τοῦτ' εἶναι, ὃς αὖ τὴν πατρίδα ὠφελήσῃ ὡς πλείστα ἢ ἑκὼν εἶναι μηδὲν βλάβῃ».

Ἐκ τῶν εἰρημένων καταδείκνυται ἀριδῆλως, ὅτι αἱ κριτικαὶ ἐργασίαι τοῦ Κοραῆ, αἵτινες τὸν ἀπηναντίασαν, ἀφορῶσι κυρίως εἰς ἐξήγησιν δυσνοήτων χωρίων¹, εἰς διόρθωσιν πολλῶν σφαλμάτων τῶν ἀντιγράφων, εἰς τὴν ἀντιβολὴν ἐκείνων πρὸς ἄλλα χωρία τοῦ αὐτοῦ καὶ ἄλλων συγγραφέων, εἰς ἀποθησαύρισιν λεξικογραφικῆς ὕλης, καὶ τέλος εἰς ἐπεξήγησιν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ διὰ σοφωτάτων σχολίων καὶ ἱστορικῶν σημειώσεων καὶ ἐπεξηγήσεων. Ἀλλ' εἰ καὶ μετὰ πλείστης ἀκριβείας, πολυμαθείας καὶ λεπτολόγου κριτικῆς προέβη εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν κειμένων καὶ μετ' ἐξαιρέτου συνέσεως εἰς τὴν σύνταξιν τῶν κριτικῶν σημειώσεων, ἐν τούτοις περὶ ἓν σημεῖον ἴσως ἔσφαλεν ὑπερβάλλων δηλαδὴ ἐν τῇ ἐκκαθαρίσει τοῦ κειμένου, ἡθέλησε ν' ἀποκαταστήσῃ ἀπανταχοῦ τοῦ κειμένου τοῦ Ἱπποκράτους τοὺς ἰωνικοὺς τύπους ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρ' Ὀμήρῳ καὶ Ἡροδότῳ ἀπαντωμένων, δι' ὃ καὶ πολλοὶ τῶν κριτικῶν ἔψεξαν τοῦτον, ὅτι ἔβη πέραν τοῦ σκοποῦ, ὃν προέθετο. Τοῦτο δύναται τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῶν χωρίων ἐκείνων, ἅτινα κατὰ τὴν γνώμην του, ἴσως ἀνθαιρέτως πως, συνεπλήρωσεν ἐπὶ τῇ βάσει ἀναλόγων χωρίων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, πρὸς ἐπεξήγησιν ἰδίᾳ δυσνοήτων χωρίων, ὧν πάντως, δύναται τις νὰ ὁμολογήσῃ, ἡ ἔννοια ἀμέσως διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ Κοραῆ τοῖς πᾶσι γίνεται καταληπτή. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ κειμένου ἀδηλον διατὶ ὁ Κοραῆς ἐπροτίμα ὡς τὰ πολλὰ τὴν κατ' ἔννοιαν ἀντὶ τῆς κατὰ λέξιν ἀποδόσεως, καίτοι δι' ἐκείνης μὲν τὸ κείμενον καθίστατο πολλῶ σαφέστερον, διὰ ταύτης δ' ὅμως σαφεστέρα ἡ ὠραιότης τοῦ κειμένου. Ἡ διαφορὰ αὕτη δείκνυται ἐκ τινων παρατιθεμένων ὧδε χωρίων καὶ ἀντιβολῆς τῆς μεταφράσεως τούτων πρὸς μεταγενεστέρas, οἷαι αἱ μεταφράσεις τῶν Littré καὶ Daremberg².

Οὕτω π. χ. τὸ τῆς § V., σ. 4 χωρίον ἀπέδωκεν ὡς ἐξῆς:

Καὶ τὴν δίαίταν τῶν ἀνθρώπων ὁκοίη ἥδονται, κότερον φιλοπόται καὶ ἀρισιτηταὶ καὶ ἀταλαιπώρητοι, ἢ φιλογυμνασταὶ τε καὶ φιλόπονοι, καὶ οὐκ ἐδωδοὶ καὶ ἄποιοι καὶ ἀπὸ τούτέων χρὴ ἐνθυμέσθαι ἕκαστα.

Il doit enfin examiner le genre de vie et le regime auquel les habitants se plaisent davantage: savoir, s'ils sont grands buveurs et grands mangeurs, et en même temps adonnés à la paresse; ou ils aiment au contraire le travail et l'exercice et que malgré cela, ils mangent et boivent peu. C'est de semblables observations qu'il faut partir pour juger du reste.

Ὁ Littré βραδύτερον μεταφράζων μᾶλλον ἐπὶ λέξει γράφει (II, σ. 12):

¹ « Outre ces restitutions vous y verrez une infinité d'endroits, qui, quoique sains, n'ont pas encore été compris, et dont je me flatte d'avoir enfin deviné le sens, à l'aide des endroits parallèles. Chemin faisant, et à mesure que l'occasion se présente, je retablis un grand nombre des passages et d'autres Grecs (et quelquefois Latins), et j'éclaircis quelques uns, qui sont obscurs ».

² Ἀναμφιβόλως τοῦτο οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν μετρίφρονα δήλωσίν του, ὅτι: « ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐννοήσῃ εὐκόλως ὅτι ὁ ἐρμηνεύσας εἶναι ξένος καὶ ὅτι ἡ ὁμολογία του αὕτη ἀρκεῖ πρὸς

«Il reconnaîtra le genre de vie des habitants, qui sont ou amis du vin, de la bonne chère et du repos, ou laborieux, adonnés aux exercices du corps, mangeant beaucoup et buvant peu. C'est de là qu'il faut sortir pour juger chaque chose». Πρὸς τὴν μετὰφρασιν τοῦ Κοραῖ πλησιάζει ἐν τούτοις κατὰ πολὺ ἡ τοῦ Daremberg¹ (σ. 195) ἔχουσα οὕτω: «Enfin il connaîtra le genre de vie auquel les habitants se plaisent davantage, et saura s'ils sont amis du vin, grands mangeurs et paresseux, ou s'ils sont amis de la fatigue et des exercices gymnastiques, mangeant beaucoup et buvant peu. C'est de semblables observations qu'il faut partir pour juger chaque chose».

Εἰς ἰδίαν τέλος τάξιν τὴν δ', κατέταξα τὰς ὀξυδερκεσιτάτας κριτικὰς διορθώσεις καὶ σχετικὰς ἱατρικὰς γνώμας τοῦ Κοραῖ, τὰς οὐχὶ ἁπλῶς περιεχομένας εἰς τὰς

ἀποτροπὴν πικρῶν ἐπικρίσεων καὶ πρὸς ἐπιεικεστέραν τῶν ἀναγνωστῶν διάθεσιν», διότι, ὡς δῆλον ὁ Κοραῖς ἐγίνωσκε καὶ τὴν Γαλλικὴν, ὅσον καὶ ὁ ἄριστος τῶν Γάλλων ἐπιστημόνων. Ἀπόδειξις τούτου καὶ ὅσα γράφει ἡ κριτικὴ ἐπιτροπεία ἢ βραβεύσασα τὸ ὀρθὸν ἔργον τοῦ Ἱπποκράτους: «à l'égard du style, M. Coray a la modestie de dire dans son discours préliminaire, qu'on s'apercevra facilement que c'est un étranger qui traduit dans une langue étrangère. Cependant, il n'y a rien de choquant dans son style, et l'on pourrait desirer que tous les Français qui se livrent principalement aux travaux de l'érudition, écrivissent leur langue avec autant de pureté et de correction que M. Coray».

¹ Δυστυχῶς ὁ Daremberg καίτοι ἀναγνωρίζει τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἔργου ἀδικεῖ οὐ μικρὸν τὸν Κοραῖ γράφων πού τὰ ἑξῆς: «et j'arrive à la grande édition de Coray. La réputation de ce travail est faite et je n'ai pas gardé de la diminuer en rien. Coray était un philosophe consommé; et c'est peut-être dans cette édition, qu'il a montré le plus de sagacité et de prudence pour la correction du texte. Ses notes purement philologiques, sont des modèles de critique littéraire et méritent les éloges sans réserve; mais Coray n'étant pas versé dans les sciences physiques et naturelles n'a put rapprocher d'une manière satisfaisante les connaissances scientifiques d'Hippocrate de celles des anciens et des modernes; aussi, sous ce point de vue, n'a-t-il pas mis dans tout son jour le traité des airs, des eaux et des lieux, et n'en a-t-il pas éclairci toutes les parties. Il reste donc encore à faire pour notre époque ce que Coray a fait pour la science». Ἀλλ' ἡδυνάτο τις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν νὰ ἔχη πλείονα ἐφοδία τοῦ Κοραῖ; Ὡς ἀντίτροπον παραθέτω τὴν γνώμην τοῦ γνωστοῦ ἐκδότου τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν Kühn γράφοντος ἐν τόμῳ 21 τῆς σειρᾶς τῶν Medicorum graecorum opera, ἀποτελοῦντι καὶ τὸν α'. τόμον τῶν ἔργων τοῦ Ἱπποκράτους (σελ. XIX εἰσαγ.): «Universum denique hunc apparatus ad novam eamque magis omentatum Hippocratis editionem adornandam auxit super Venerabilis Senis, et de Hippocrate dublici sua libri «de aëre, aquis et locis» editione meritis-simi, Coray benevolentia, qui mecum, de quo ipsi publice gratias persolvō, plurimas de variis Hippocratis locis, que vitio laborare visa sunt, conjecturas communicavit». Καὶ ὁ Α. Μάμονκας (Τῶν μετὰ θάνατον κτλ. τόμ. Α'. σ. 69) ἀναφέρει ἣν κατεῖχεν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοῦ Kühn πρὸς τὸν «Viro meritis et annis maxime venerabilis Corays», ὅστις ἀπέστειλεν αὐτῷ τῷ 1818 διορθώσεις εἰς τὸ περὶ ἀρχ. ἱατρικῆς ἔργον.

θανμασίας ἐπιστολὰς τοῦ ἐξόχου ὄντως ἐπιστολογράφου τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων ἀρκοῦμαι ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα τὰς ἐξῆς: Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Λόγιον Ἑρμῆν ἀπευθυνομένη (ἐπιστ. Κοραῆ, ἔκδ. Ρώτα σ. 319) δίδων συμβουλὰς ὄντως σοφὰς πρὸς τὸν μέλλοντα ἐκδότην τοῦ Ἱπποκράτους γράφει:

«Τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τὰ γνήσια καὶ τὰ νόθα συγγράμματα γέμουν ἀπὸ τόσας γραφικὰς ἀσχημίας, ὥστε πολλάκις ἀπελπίζομαι νὰ ἴδω ποτὲ καλὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο ἀρκεῖ εἰς ἀπολογίαν τῶν μέχρι τῆς σήμερον ἐκδοτῶν, καὶ εἰς ἐνίσχυσιν ἀκόμῃ τοῦ μέλλοντος εἰς τὸ ἐξῆς νὰ τὸν ἐκδώσῃ. Ἄς συνεισφέρῃ καὶ αὐτός, ὅτι δύναται εἰς βοήθειαν τῶν μεταγενεστέρων ἄλλων ἐκδοτῶν, τοὺς ὁποίους ἴσως ἡ τύχη βοηθήσῃ μὲ κανενὸς ἔτι ἀγνώστου ἀντιγράφου παλαιοῦ ἀνακάλυψιν. Τοῦτο μόνον ἂς προσέχῃ, μὴ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἔκδοσιν, ἐὰν πρῶτον δὲν ἀναδεχθῇ τὸν φορικτὸν κόπον νὰ συντάξῃ πῖνακα ἀκριβέστατον λέξεων καὶ φράσεων ὅλης τῆς βίβλου».

Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς *Villoison* (*Lettres inéd.* σ. 4) γράφων περὶ τοῦ χωρίου τοῦ β' βιβλίου περὶ ἐπιδημιῶν (*Littre V, 80 § 9*) καθ' ὃ κατὰ τὴν ἔκδοσιν *Van der Linden*

«Αἱ τῶν ἡτρων ρήξεις, αἱ μὲν περὶ τὴν ἡβην τὰ πλεῖστα ἀσινέες τὸ παραντίκα, αἱ δὲ σμικρὸν ἄνωθεν τοῦ ὀμφαλοῦ ἐν δεξιοῖς ὀδυνώδεις αὐται καὶ ἀσώδεις καὶ κοπριήμετοι, οἷον καὶ τῷ Πιττακῷ. Γίνονται δὲ αὐταὶ ἢ ἀπὸ πληγῆς ἢ σπάσιος ἢ ἐμπεδησίσεως ἐντέρου...».

δὲν ἐννοᾷ, λέγει, πῶς ὁ Ἱπποκράτης, ἀφ' οὗ ὁμίλησε περὶ τῶν γενικῶν αἰτίων τῆς κήλης, οἷα ἡ πληγὴ καὶ ἡ σπάσις, ἔπειτα ἀπέδωκε τὰ δύο τελευταῖα συμβάματα εἰς τὴν ἀπλὴν ἐμπήδησιν. Ἀναγινώσκω λοιπόν, γράφει: «ἡ ἐμπιλήσεως ἐντέρου (*aut a constipatione intestini*)», οὐ μόνον στηριζόμενος ἐπὶ τῆς γνώσεως τῆς παραγωγῆς τῆς κήλης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐτέρου χωρίου τοῦ Ἱπποκράτους (Περὶ ρούσων βιβλ. γ', *Van der Linden*, σ. 103), καθ' ὃ:

«Συναναίνεται γὰρ τὸ ἐντέρον καὶ ξυμπιέεται... ὥστε... ἐμέειν ἐνίοτε... πρῶτον μὲν φλεγματώδεα, ἔπειτα δὲ χολώδεα, τελευτῶν δὲ κόπρον». (*Littre, VII, 134*).

καὶ ἐπιπροσθέτει: «οὐ vous voyez, mon cher ami, que la même cause ἡ ἐμπίλησις ἢ ξυμπίλησις τοῦ ἐντέρου *et suit du même terrible accident* τῆς κοπριήσεως». Εἰς τὴν ἐπιστολὴν προσθέτει ὅτι μετὰ τὸ πέρας τῶν παρατηρήσεων τούτων ἠθέλησε νὰ ἐξετάσῃ τί περὶ τούτων καὶ ὁ Ἀρεταῖος γράφει, διορθοῖ δὲ τὸ ἐν σ. 18 ἐφθαρμένον καὶ κακῶς ἐστιγμένον χωρίον ὡς ἐξῆς: «κὴν πρὸς τοῖς στρόφοις δὲ καὶ πίεσις (μᾶλλον δέχεται συμπίλησις κατὰ τὰ ἀνωτέρω) καὶ μάλθαξις τῶν ἐντέρων ἔη, χορδαπὸς τῷ τοιούτῳ (διορθ. τὸ τοιοῦτον) ἐστὶν οὖνομα· ἔψησις γὰρ ἡ μάλθαξις, χορδὴ δὲ ἐντέρων ἐπώνυμον». Συμπληρῶν δὲ τὴν ἐπαύριον τὴν ἐπιστολὴν παραθέτει εἰς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτοῦ καὶ χωρίον ἐκ τοῦ περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων (σ. 344) τοῦ Ἱπποκράτους καὶ προσθέτει «Κατὰ τὴν νύκτα αὕτη ἡ ἰδέα. Ὀνειροπολῶ γὰρ καὶ καθεύδων...».

Ἐν τινι ἄλλῃ ἐπιστολῇ (Ἀπάνθ. Β' 201) ἐξηγῶν τὴν λέξιν Ἀπήχημα, *contre coup* γράφει:

«Λέξεις Ιατρική, διὰ τὰς πληγὰς ἰδίᾳ τῆς κεφαλῆς, αἱ ὁποῖαι πολλάκις ἐνεργοῦσιν ὄχι εἰς αὐτὸ τὸ μέρος, ὅπου ἔγινεν ἡ προσβολὴ τοῦ πληξάντος ὄργάνου, ἀλλ' εἰς τὸ ἀπάντικρυς».

Παράδοξος εἶναι ἐπιστολὴ πρὸς Ροχέτιον (τῷ 1791), ἐν ᾗ τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ σοφοῦ Ἑμπεδοκλέους, τοῦ συνενώσαντος τὰ ὕδατα δύο ποταμῶν καὶ ἀπαλάξαντος οὕτω τοὺς Σελινονντίους ἀπὸ λοιμοῦ τινος καὶ τὰς γυναικας αὐτῶν ἀπὸ δυστοκιῶν, λέγει τὰ ἑξῆς: «Πολὺν ἀνόητος θὰ ἦτο ὁ Ἑμπεδοκλῆς οὗτος δαπανῶν τόσα πολλά, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἄλλο μέσον πλέον ἀπλοῦν, ὅπερ δὲν θὰ ἀπῆτει ἢ ποσότητά τινα ἄλατος. Ἀλλὰ, προσθέτει, δυστυχῶς δι' ἑαυτὸν ὁ Ἑμπεδοκλῆς δὲν ἦτο προφήτης, εἰ καὶ διετείνετο ὅτι ἦτο θεός, ὑπονοῶν τὴν ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἑλίσσῃ ὑποδειχθεῖσαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἰεριχοῦς μέθοδον κατὰ τῶν πονηρῶν ὑδάτων καὶ τῆς γῆς τῆς ἀτεκνονύμενης, δηλ. δι' ἐπιχύσεως ἄλατος ἐπὶ τῶν ἀλλοιωθέντων ὑδάτων (Βασίλ. Βιβλ. IV, κεφ. 11, 19 καὶ 22). Ἐν τῇ περιπτώσει ὁμοῦ ταύτῃ ὁ Κοραῖς βεβαίως οὐχὶ σοβαρῶς ἀλλ' ἀστεϊζόμενος ἔλεγε ταῦτα. Ἄλλως τε, ὥς καλῶς γνωρίζομεν τὴν σήμερον, ἡ μὲν ἐπίχυσις ἄλατος προσκαίρως, ἡδύνατο νὰ παρακλύσῃ τὴν ἀνάπτυξιν ἀνωφελῶν κωνώπων ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐκείνων (διότι πιθανώτατα περὶ ἐλειογενῶν πυρετῶν προῦκειται), ἐν ᾧ τοῦναντίον ἡ συνένωσις τῶν δύο ποταμῶν, ὥς συνέστησεν ὁ Ἑμπεδοκλῆς, σχηματίσασα ρεῦμα μόνιμον ὕδατος, παρεκώλυσεν ὀριστικῶς πλέον τὴν ἀνάπτυξιν τούτων.

Περαιτέρω προτείνει τὴν διόρθωσιν τοῦ χωρίου: «ἔξανέστη καὶ τὴν καρδίαν ὑγιάσθαι ἔφη» (Ἰππ. Περὶ ἐπιδημιῶν VI) εἰς «καὶ τὴν καρδίαν οἱ γυνοῦσθαι (*affai-blir*) ἔφη». Ἀλλαχοῦ στηριζόμενος ἐπὶ χωρίου τῶν Κωικῶν προγνώσεων (N^ο 404), καθ' ὃ: «οἷσι μὲν οὖν ὁ πόνος ἐν ἀρχῇ ἔγκειται σύντονος καὶ δύσπνοια καὶ βῆξι μετὰ πτυελισμοῦ, πρὸς τὰς εἴκοσιν, ἢ συντομώτερον προσδέχου τὴν ρῆξιν· οἷοι δὲ ἐλαφρότερα...» διορθοῖ τὸ ἐν σ. 42, l. 48 τῆς ἐκδόσεως *Föes* σ. 42, l. 48: «ἦν μὲν ὁ πόνος ἀρχῇσι γίνηται» εἰς «ἦν μὲν ὁ πόνος ἐν ἀρχῇ συντείνηται...».

Παρομοίως ἐν χωρίῳ, ἐν ᾧ ὁ λόγος περὶ τετάνου (*De vict. acut.* τόμ. II, σ. 313, ἐκδ. *Lind.*) ἀντὶ «καὶ τῶν τενόντων τῶν οὖρωδέων...» ἀναγινώσκει «τενόντων τῶν νευρωδέων, ὧν οἱ παχύτατοι...» φέρων εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης αὐτοῦ παράλληλον χωρίον ἐκ τῶν τόπων τῶν κατ' ἀνθρώπον (τόμ. Α' σ. 367, 199), «ἐν ᾧ νεῦρα παχύτατα» ἀναφέρονται πιέζοντα τὰ ἄρθρα ἐπὶ τετάνου.

Ἐπίσης ἐν ἐπιστολῇ διορθοῖ καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἱστορ. Ζώων VII, 11) χωρίον: «καὶ ὅσαις δ' ἂν γινομένων τῶν καθαρσίων, αἷμα συμπέσῃ ἐμέσαι, οὐδὲ βλάπτονται» ὥς ἑξῆς: «αἷμα συμπέσαι ἐμέσαι», ἐννοῶν τὴν ἀναπληρωματικὴν διὰ τῶν πνευμόνων καθαρσιν ἐπὶ ἐπισχέσεως ἐμμήνων, στηριζόμενος ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἑξῆς δύο χωρίων τοῦ Ἱπποκράτους α') τοῦ I, 9 τῶν Γυναικείων, καθ' ὃ: «τρέπεται δὲ καὶ εἰς ἕμετον [τὰ καταμήνια] ἔστιν ὅτε» καὶ β') τοῦ V, 32 τῶν Ἀφορισμῶν,

καθ' ὅ: «Γυνὴ αἷμα ἔμεούση τῶν καταμηνίων ραγόντων».

Τέλος ἀναφέρομεν μίαν ἔτι ἐκ τῶν ὀξυδερχεστάτων κριτικῶν διορθώσεων ἐπὶ χωρίου τινὸς τοῦ περὶ γυναικείων ἔργου τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς ἐξ ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν *de la Rochette*, ἐν ᾗ προτείνει, ὅπως ἀντί: «ἐρίφου τε κρέας ὀπτόν, μηδενὶ πέπερι πεποιημένον εἰς ὅξος ἐμβάπτων» ἀγανωσθῇ: μηδενὶ τε περιπεποιημένον» προσθέτων περὶ τοῦ πεπέρεως: «*cette épicerie du temps d'Hippocrate n'était pas encore entrée dans les cuisines*».

Τοιοῦτον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ ἱατρικὸν ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῖ.

Συνελόντι εἰπεῖν ὁ Κοραῖς, εἰ καὶ μονομερῶς δὲν ἡσχολήθη περὶ τὴν ἱατρικὴν, ὑπῆρξεν ἐν τούτοις ὁ εὐπαιδευτότερος τῶν Ἑλλήνων ἱατρῶν τῆς 18^{ης} καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς 19^{ης} ἑκατονταετηρίδος, ὁ ἐπιφανέστερος ἱατρικὸς συγγραφεύς, ὁ πρωτεύων Ἑλλήν ἱστορικὸς τῆς ἱατρικῆς, ἥς ἐχάραξε τὴν πρώτην καὶ κυρίαν ὁδόν, καὶ ὁ δοκιμώτατος καὶ ἀπαράμιλλος διορθωτὴς καὶ ἐκδότης ἀθανάτων ἀρχαίων ἱατρικῶν κειμένων, ἱατρὸς πρᾶγματι φιλόσοφος, οὗ τὴν ὑπέροχον φιλολογικὴν καὶ κριτικὴν ἀξίαν πάντες μέχρι τῆς σήμερον μετὰ ἰδιαζούσης τιμῆς καθομολογοῦσιν.

Ἄν μετὰ τῆς αὐτῆς ἀφοσιώσεως ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν ἱατρικὴν εἶχε διατρέφει, ἰδίᾳ δὲ περὶ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦλάχιστον πάσης τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς, ἀναμφισβητήτως ἡ ἔκδοσις τοῦ σοφοῦ *Littre* θὰ ἦτο περιττή, μέγιστον δὲ θὰ ἦτο τὸ κλέος τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλληνικῆς ἱατρικῆς. Ἄλλ' ὁ Κοραῖς ἐγκαταλείψας τὴν μονομερῆ σπουδὴν τῆς ἱατρικῆς καὶ ἀσχοληθεὶς σύμφωνως πρὸς τὴν καθολικότητα καὶ πολυμέρειαν τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ πνεύματος περὶ τὰ ποικίλα θέματα, περὶ ὧν ὁ λόγος κατὰ τὰς καθ' ἕκαστα λοιπὰς διαλέξεις, ἐζημίωσε μὲν τὴν ἑλληνικὴν ἱατρικὴν, ἀλλ' ὠφέλησε ποικιλοτρόπως τὸ ἀναγεννώμενον ἔθνος, γενόμενος ὁ πρωτεργάτης πάσης ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως. Δικαίως ἄρα μεθ' ὅλου τοῦ ἔθνους καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γνωρίζουσα δι' ὁποῖον ἀρρήκτου δεσμοῦ συνδέεται πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἐξόχου τούτου ἀνδρός, οὐ μόνον ὡς σθεναροῦ τῆς ἐπιστήμης ἐργάτου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρωτοουργοῦ κήρυκος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, προσέρχεται σήμερον γεραίρουσα διὰ τῆς τελετῆς ταύτης νὰ προσφέρει μετὰ πάσης εὐφημίας, ὥσει τίμιον στέφανον δάφνης, τὴν ἱερὰν καθομολόγησιν ὑπερτάτης τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῖν, τὸν ὄντως ἄξιον τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος μέγαν καὶ σοφὸν ἄνδρα,